

Progoni vještica u Europi u srednjem vijeku i ranom novovjekovlju s osvrtom na Hrvatsku

Artuković, Mira

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:505453>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

MIRA ARTUKOVIĆ

PROGONI VJEŠTICA U EUROPI

U SREDNJEM VIJEKU I RANOM NOVOVJEKOVLJU

S OSVRTOM NA HRVATSKU

Diplomski rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

MIRA ARTUKOVIĆ

PROGONI VJEŠTICA U EUROPI

U SREDNJEM VIJEKU I RANOM NOVOVJEKOVLJU

S OSVRTOM NA HRVATSKU

Diplomski rad

JMBAG: 0140010683, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost – Povijest

Predmet: Uvod u srednji vijek

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Maurizio Levak

Pula, rujan 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Mira Artuković, kandidat za magistra Hrvatskoga jezika i književnosti – Povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student: Mira Artuković

U Puli, 29.09.2016.

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Mira Artuković dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom: „Progoni vještica u Europi u srednjem vijeku i ranom novovjekovlju s osvrtom na Hrvatsku“, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 29. rujna 2016.

Potpis:

Mira Artuković

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREDODŽBA VJEŠTICE KROZ POVIJEST	2
2.1. Mijenjanje značenja pojma vještica kroz vrijeme	2
2.2. Povezanost vještice sa Sotonom	7
3. INKVIZICIJA – POČETAK PROGONA „DRUGAČIJIH“	12
3.1. Hereza	13
3.2. Presudni dokumenti	17
3.3. Inkvizicija i inkvizitori	23
3.4. Španjolska inkvizicija	32
4. PROGON VJEŠTICA	38
4.1. <i>Malleus maleficarum</i>	38
4.2. Instrumentarij torture	44
4.3. Uloga umjetnosti u širenju straha	59
4.4. Čarobnjaštvo u Hrvatskoj	65
5. PRIMJERI SUĐENJA	70
5.1. Suđenja u Europi	70
5.2. Suđenja u Hrvatskoj	73
6. ZAKLJUČAK	78
7. POPIS LITERATURE	80
8. SAŽETAK	85
9. SUMMARY	86

1. UVOD

Ovaj rad bavi se progonom vještica u srednjem vijeku i na početku novoga vijeka. Svijest o postojanju vještica nije iznikla u srednjovjekovlju, stara je gotovo koliko i svijet. Nalazi svoje korijene još u starim mitologijama koje su se kroz stoljeća prenosile u narodnim vjerovanjima i mijenjale oblik. S obzirom na to da Crkva u svojim počecima nije priznavala moć magije, čarobnjaštva i vještica te ih nije smatrala stvarnom prijetnjom, pokazat ćemo na koji se način to mišljenje mijenjalo u potpuno drugačiji stav prema čarobnjaštvu i vješticama. Razmotrit ćemo razloge osnivanja Inkvizicije, objasniti razliku između Papinske i Španjolske inkvizicije, spomenuti najzloglasnije inkvizitore i njihove presude. Pokušat ćemo dati odgovor na pitanje kako je i zašto došlo do stvaranja inkvizicije. Je li nakon uništenja dijela heretika Crkvi trebao novi neprijatelj kako bi inkvizicija dobila novi smisao, napunila praznu crkvenu blagajnu i opravdala prirodne katastrofe koje su se događale? Također ćemo uočiti da Crkva nije bila jedini krivac, te da jednaku odgovornost imaju pojedine državne vlasti. Zbog toga smo u ovome radu, kroz istraživanje dostupnih izvora i literature, pokušali prikazati kako su se prema vješticama i čarobnjaštvu odnosili Crkva i društvo srednjega i početka novoga vijeka. Kako je napredovala inkvizicija i progon drukčijih u svojim počecima te kako je zapravo došlo do masovne panike te samim time masovnih progona vještica do čijeg je vrhunca došlo u XV., XVI. i XVII. stoljeću u Europi, s osvrtom na Hrvatsku.

2. PREDODŽBA VJEŠTICE KROZ POVIJEST

2.1. Mijenjanje značenja pojma vještica kroz vrijeme

Ponajprije ćemo iznijeti definiciju pojma vještice: „**vještica**, prema pučkom vjerovanju, žena (*vištica*, *coprnica*, *štriga*), rjeđe muškarac (*vještac*, *coprnjak*, *viščun*, *štrigon*), nadnaravnih moći kojima se služi isključivo kako bi naudila ljudima, životinjama i biljkama. Vješticom postaje žena koja je u djevojačkoj dobi bila → mora, žena rođena u posteljici, ona koja je iz nekoga razloga »sklopila savez s vragom«, ili, analogno → vilama, pred Bogom zatajeno dijete Adama i Eve. Vještica je zastrašujućega izgleda, npr. velika povinuta nosa, sraštenih obrva, izbočene brade, izbuljenih očiju. Danju živi kao obični ljudi, a noću se maže posebnom, tzv. vještičjom masti, te na metli ili preobražena u neku životinju (leptira, orla i dr.) leti na vještičji sastanak koji se redovito održava na osobitim lokacijama: raskrižjima, pod krošnjom oraha, na smetištu. Tu izvješćuje o svojim nedjelima i dogovara buduća slična, uglavnom uricanje ljudi, životinja i usjeva (→ UROCI). Vještica se može prepoznati, a njezini zli čini poništiti na misi u Badnjoj noći (→ DVANAEST DANA), s pomoću apotropeja kao što su križ, bršljan, bijeli luk i sl. Vještica se boji Boga, pa se i na sam njegov spomen mogu poništiti njezina zlodjela. Analogno tomu, dana joj je mogućnost pokajanja i preobraćenja s pomoću ispovijedi, pokore i molitve, a time i vraćanja u normalan život.

U ranome srednjem vijeku, osobito u karolinško doba, svjetovni i crkveni zakoni zabranjivali su sumnjičenje i prokazivanje vještica. Od XIII. st. svjetovni i crkveni pravници prihvatili su pučka vjerovanja o vješticama te je njihovo proganjanje u zapadnoj i srednjoj Europi trajalo sve do druge polovice XVIII. st. (→ INKVIZICIJA)¹

Gledajući povijesno predodžbu vještice, možemo uočiti da postoje dvije verzije, ona verzija vještice nastala iz pučkih vjerovanja, koja se zapravo i prva razvila jer se

¹ „Vještica“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64993> (15.10.2015.).

osobe s nadnaravnim magičnim moćima spominju davno prije početka kršćanstva i druge, kršćanske verzije vještice koja je ponešto različita od pučke. Možemo shvatiti da se do XIII. st. vješticama nije pridavala velika pozornost, jer ih se još nije smatralo opasnim, čak i po crkvenim standardima, ali pomalo strah je rastao i stajališta Crkve i svjetovnih vlasti su postajala ekstremnija te su najednom svu krivnju za zlo počele snositi vještice. Vjerovanje da vještice postoje više nije bilo grijeh, sada je grijeh bio nevjerovanje da te zle sile postoje.

Zoran Čiča zato navodi: „Trebalo bi postaviti pitanje što, naime, znamo o vješticama iz vremena prije nego se u projekciju njihovog identiteta umiješala učena kultura? Koga ili što, kakve predodžbe, je izvorno obuhvaćao taj pojam? Uzmemo li u obzir teološku raznovrsnost vezanu uz pretkršćansku kulturnu praksu, vidjet ćemo da je pojam vještice već i po svojoj etimologiji specifičan, te se uklapa u kontekst pojmova koji proizlaze iz staroslavenskog glagola *věsti* = znati, kao što su vjedstvo, vjedun, vještac u svojstvu onog 'koji zna'.“²

Jules Michelet nas upućuje na to da su se mnogi drevni obredi i vjerovanja zasnivali na ideji o smrti bogova. Vjerovanje u smrt bogova postoji oduvijek, naravno, oni umiru da bi mogli uskrsnuti i uzdići se iznad običnih smrtnika, kao što se to može pronaći i prije kršćanstva u grčkoj i rimskoj mitologiji. Kršćani su proglasili smrt starih bogova dolaskom Isusa Krista, no ipak, kaže Michelet, Crkva sama sebi proturječi jer ih vidi kao demone, tj. nešto što još uvijek postoji u svijetu.³ Vjerovalo se da se demoni nalaze svuda, u prirodi, ali najviše u kućama i ostacima starih običaja i navika, tako doista bogovi jedne religije koja se zamjenjuje drugom postaju vrazi te nove religije. To se može uočiti na primjeru Rimskog Carstva, gdje se, prije nego što je kršćanstvo postalo dominantna vjera, štovao bog Pan kao vrhovno božanstvo prirodnog svijeta. Pan se prikazivao s kozjim repom, rogovima i papcima i smatralo se da vlada prirodom, seksualnosti i plodnosti. Kada je Crkva stupila na vlast, Pan se najednom počeo prikazivati kao demon ili kao utjelovljenje samoga Sotone. *Canon Episcopi* opisuje Dijanu, rimsku božicu lova, kao pogansku božicu s kojom „neke

² Čiča, Zoran, *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2002., str. 100.

³ Michelet, Jules, *Vještica*, preveo Ivan Jurišić, Slovo, Zagreb, 2003., (prvo izdanje: E. Dentu Libraire, Paris, 1862.) str. 29. – 31.

opake žene“⁴ jašu na zvijerima, kako bi došle na određena demonska okupljanja.⁵ Crkva se u Europi doista morala boriti za prevlast s poganskim vjerovanjima, zbog svega toga se prilagođavala jer narod nije mogao zaboraviti svoje navike i svoja vjerovanja preko noći, no bila je snalažljiva i domišljata pa je tako novi sustav stare bogove pretvorio u vlastite svece, od kojih je većini zadržao i potpuno isto ime. Također, isti se princip primjenjivao kod izgradnje crkava i svetišta koja su se obično gradila na mjestima gdje su se nekada štovala poganska božanstva. Iz tog razloga takva praksa prerasta u službenu politiku Crkve.

U počecima kršćanstva seljaci su nedjeljom išli u crkvu, no još su uvijek imali naviku ostavljati žrtvene darove za stare poganske bogove. Primjerice, poznat je *walpurgnacht* ili vještičji sabat, „tajni sastanak natprirodnih sila (vila, vilenjaka, vještica, demoni i dr.) u određeno vrijeme i na određenom mjestu [crni sabat; vještičji sabat]; sijelo“⁶. Takvi obredi te obredi plodnosti samo su neki od primjera štovanja poganskih bogova, a kako bi se to zaustavilo kasnije su neki prerušeni u kršćansko ruho, a neki su proglašeni krivovjermem. Tako, na primjer, u gotovo svim zajednicama nalazimo lik mudre starice koja je visoko cijenjena, a najčešće je bila iscjeliteljica i babica. Ljudi u zajednici, a naročito žene mogle su im se obratiti za stvari za koje Crkva nije imala savjet, posebno u pitanju plodnosti i rađanju djece. „A vještica je stvarno vladala puna tri stoljeća na prijelazu između dva svijeta, starog koji je umirao, i novog koji je uz velike napore tek nastajao“⁷, tvrdi Michelet. Žene su babici povjeravale najmračnije tajne, vjerovale su joj, ispovijedale su joj svoje tajne i pouzdale su se u njeno znanje i moći. Svećenici nisu bili upućeni u ginekološka pitanja i zbog toga je seoska starica uživala povjerenje žena te svakodnevno prkosila svećeniku s jasnim dokazima o njegovoj nemogućnosti djelovanja u tom pogledu.⁸

Vjerovanje u čarobnjaštvo tada se službeno klasificira kao hereza te se tako i sudi i kažnjava. Inkvizicija je bila oruđe koje je omogućilo Crkvi započinjanje

⁴ Bailey, Michael D., *Historical dictionary of witchcraft*, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, and Oxford, 2003, str. 25. (vlastiti prijevod).

⁵ Loc. cit.

⁶ „Sabat“, *Hrvatski jezični portal*; dostupno na:

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dlhuWhk%3D&keyword=sabat (18.10.2015).

⁷ Michelet, J., op. cit., str. 101.

⁸ Loc. cit.

provođenja stroge politike što se vještica i čarobnjaštva tiče, a sudjelovanje u starim poganskim obredima i vjerovanje u njih smatralo se grijehom čarobnjaštva. No, da bi se upalo u krivovjerje, osoba mora biti vjernik. U Bibliji nalazimo različita upozorenja, kao kada Pavao kaže svom mladom štićeniku Timoteju: „Jer doći će vrijeme kad ljudi neće podnositi zdrava nauka, nego će sebi po vlastitim požudama nagomilavati učitelje kako im godi ušima; od istine će uho odvrćati, a bajkama se priklanjati.“⁹

Prirodne nepogode kao što su poplava, suša te njima uzrokovana glad, zatim kuga i ostale epidemije najednom više nisu bile normalne promjene u prirodi, već se smatralo da ih uzrokuju vještice uz pomoć demona i samoga Sotone. Kao znak obuzetosti demonima smatrale su se histerija i psihičke smetnje, a inkubi¹⁰ i sukubi¹¹ su izazivali erotske snove. Stare, mudre žene, koje su obično bile babice ili one koje su liječile ljekovitim biljem, koje se dotada tražilo za pomoć ili savjet, proglašene su vješticama. Strah se raširio preko cijele Europe. Stav Crkve o čarobnjaštvu dugo je bio negativan. Zbog neobrazovanosti u seoskim sredinama, a čak su i neki svećenici bili slabo obrazovani, bilo je lako uvjeriti stanovništvo da vještice postoje i da seoska starica ima moć izazivanja prirodnih katastrofa, izazivanja bolesti itd. Počelo se vjerovati da su oni koji su vjerovali u čarobnjaštvo i njegove učinke izgubili vjeru te se zbog toga to smatralo herezom.

Ako uzmemo u obzir sve što smo već naveli, možemo shvatiti zašto je kršćansko stajalište o čarobnjaštvu od samih početaka bilo negativno, na neki način priznavanje da je čarobnjaštvo korisno ili učinkovito značilo bi priznavanje moći koje ima magija i samim time moći koju ima čovjek koji ju koristi, a u kršćanstvu samo Bog može imati moć. Vladimir Bayer ističe da se u poganskom Rimu razlikovalo dobro čarobnjaštvo od zloga, dok je kršćanska Crkva imala drukčije gledište i smatrala je svaki oblik čarobnjaštva zabranjenim.¹² U Svetom pismu, posebno u Starom zavjetu, strogo je zabranjeno svako čarobnjaštvo, to je razumljivo jer je u to vrijeme postojala

⁹ Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 2. Tim 4, 3-4.

¹⁰ „Inkub (kasnolatinski *incubus*: biće koje leži na osobi koja spava), u rimskoj mitologiji, demon noćne more; prema srednjovjekovnom praznovjerju, muški demon (inkub) koji opći s vješticama.“ „Inkub“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27481> (02.11.2015.).

¹¹ Sukub - ženski demon.

¹² Bayer, Vladimir, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Europi a napose u Hrvatskoj*, Zora, Zagreb, 1953., str. 37.

potreba da se židovski narod izdvoji iz mnogobožaćkih religija. U početku su čarobnjački trikovi smatrani opsjenom, nečime što zavarava i što nije stvarno, ali Stari zavjet priznaje učinkovitost čarobnjaštva.¹³ Tu možemo dati biblijski primjer: u Knjizi Izlaska Mojsije i Aron dolaze pred faraona te pretvaraju štap u zmiju, kao znamen Jahvine moći, no i faraonovi vračevi napraviše isto, a faraon, uvjeren u svoju moć, još uvijek nije želio pustiti Izraelce.¹⁴ Novi zavjet, poprimajući oblike Staroga, prema čarobnjaštvu se i dalje odnosi negativno, iako je do kraja XV. st. službena crkvena dogma poricala stvarnost čarobnjaštva. Zato je, osim čarobnjaštva, grijeh bio i vjera u njegovu moć te praksa koja se uz čarobnjaštvo vezivala. Čarobnjaštvo se jedno vrijeme identificiralo i s krivovjerstvom-herezom i apostazijom-otpadništvom od vjere, upravo su zbog tog poistovjećivanja kasnije nastali veliki progoni čarobnjaka i vještica u Europi.¹⁵

Moramo uzeti u obzir i to da se čarobnjaštvo često tretiralo kao zanimljiva sporedna staza povijesti, često s pristranim gledištem, kao praznovjerje koje je dugo mrtvo i koje nema veze sa sadašnjicom. Smatralo se da spada u polje folklor, antikvarijata i romantičnih gledišta, smatra Montague Summers. On objašnjava da racionalni povjesničar i skeptik pri neizbježnom suočavanju s temom čarobnjaštva odabire lakši način nošenja s ovom zaista kompleksnom i intrigantnom temom, ali to je pogrešan pristup. Trebali bismo se upitati zašto pregledavamo dokaze u procesima protiv vještica, što se nerijetko pokazuje kao gubljenje vremena, jer znamo da su optužbe koje se iznose u svjedočanstvima smiješne. U „činjenice“ kojima se kunu brojni svjedoci, koje su ponavljane i nepromijenjene ili vrlo slične u detaljima stoljeće za stoljećem u svakoj zemlji, teško je povjerovati da su se uistinu dogodile. Ponekad su same vještice uzdizale svoje moći i hvalile se svojim nadnaravnim mogućnostima kako bi impresionirale slušatelje.¹⁶

¹³ Loc. cit.

¹⁴ Biblija, Izl 7, 8-13.

¹⁵ Bayer, V., op.cit., str. 43.

¹⁶ Summers, Montague, *The history of witchcraft and demonology*, Alfred A. Knopf, New York, 1926., str. 2. – 3. (vlastiti prijevod).

2.2. Povezanost vještice sa Sotonom

Mnogi primjeri iz Svetoga pisma potkrepljuju sliku o ženi kao slabijem spolu i ukazuju da će žena uvijek prije zgriješiti, za razliku od muškarca koji se smatra nepogrješivim. To stajalište opstaje i u srednjem vijeku te ga možemo promatrati kroz autoritete toga vremena „od Jeronima, Avicenne, Alberta Velikog i Tome Akvinskoga ponavljali su Aristotelovo uvjerenje da su muškarci moralno i intelektualno superiorni ženama. Ključni je argument u tome bila tjelesna snaga muškarca, ali i mišljenje da je on racionalno i intelektualno nadmoćno biće, za razliku od iracionalnog i senzualnoga ženskog bića.“¹⁷

„Na to ukazuje i etimologija riječi: naime, riječ *femina* potječe od riječi *fe* i *minus*, budući da je uvijek slaba da ima i održi vjeru... Stoga je, dakle, zla žena po svojoj naravi sklona brže sumnjati u vjeru, a time i brže odricati se vjere, što je temelj za čarobnjaštvo.“¹⁸ Najbolji primjer koji možemo navesti jedan je od najpoznatijih, onaj o prvome grijehu:

„Vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno: ubere ploda njegova i pojede. Dade i svom mužu, koji bijaše s njom, pa je i on jeo.

Jahve, Bog, zovne čovjeka: 'Gdje si?' - reče mu.

On odgovori: 'Čuo sam tvoj korak po vrtu; pobojah se jer sam go, pa se sakrih.'

Nato mu reče: 'Tko ti kaza da si go? Ti si, dakle, jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti?'

Čovjek odgovori: 'Žena koju si stavio uza me - ona mi je dala sa stabla pa sam jeo.'

Jahve, Bog, reče ženi: 'Što si to učinila?' 'Zmija me prevarila pa sam jela', odgovori žena.

¹⁷ Janeković Römer, Zdenka, „Žena“, *Leksikon Marina Držića*; dostupno na: <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/zena/> (14.11.2015.).

¹⁸ Institoris, Heinrich, Sprenger, Jacob, *Malleus Maleficarum: malj koji ubija vještice*, Stari grad, Zagreb, 2006., str. 71.

Nato Jahve, Bog, reče zmiji: 'Kad si to učinila, prokleta bila među svim životinjama i svom zvjeradi divljom! Po trbuhu svome puzat ćeš i zemlju jesti sveg života svog!'

A ženi reče: 'Trudnoći tvojoj muke ću umnožit, u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom.'

A čovjeku reče: 'Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! - evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trdom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog!'

Zatim reče Bog: 'Evo, čovjek postade kao jedan od nas - znajući dobro i zlo! Da ne bi sada pružio ruku, ubrao sa stabla života pa pojeo i živio navijeke!'

Zato ga Jahve, Bog, istjera iz vrta edenskoga da obrađuje zemlju iz koje je i uzet.

Istjera, dakle, čovjeka i nastani ga istočno od vrta edenskog, pa postavi kerubine i plameni mač koji se svjetlucau - da straže nad stazom koja vodi k stablu života.¹⁹

Kroz ovaj biblijski primjer možemo vidjeti da je žena ta koju je zmija, tj. đavao, prvu uspjela obmanuti, s time u skladu su se potkrepljivala mišljenja o ženi kao đavlovoj suradnici. „Vještica je ona koja poslujući s đavlom ima punu namjeru doseći tj. ostvariti svoje vlastite ciljeve.“²⁰ Ovim riječima erudit Jean Bodin, jedan od najnepristranijih i najoštrijih umova svoga vremena, otvara svoju slavnu knjigu *De la démonomanie des sorciers*, a Summers smatra da bi bilo teško pronaći precizniju definiciju vještice od ove.²¹

U poslanici Galaćanima nabrojena su djela tijela, među kojima su idolopoklonstvo, vraćanje, blud, razuzdane gozbe, nečistoća, raspuštenost itd., što se sve kasnije povezivalo s vješticama, navodi da oni koji to čine neće ući u Božje kraljevstvo.²² Novi zavjet donosi i jednu posve novu priču o ropkinji koja je opsjednuta „zlim duhom“ i sv. Pavao je u ime Isusa Krista oslobađa od njega. Ovdje možemo vidjeti po

¹⁹ Biblija, Post 3, 6, 9-14, 16-17, 22-24.

²⁰ Summers, M., op. cit., str. 5.

²¹ Loc. cit.

²² Biblija, Gal 5, 20-21.

prvi put da su sile koje posjeduju čarobnjaci/čarobnice zapravo djelo „zlog duha“ tj. đavla.²³

Sv. Augustin se također bavi ovim pitanjem te smatra da je svaki izvanredni događaj uzrokovan natprirodnim zlim silama. Kao što se može primijetiti, teologija će sve više usmjeriti gledanje na one koji se bave čarobnjaštvom. U djelima sv. Augustina najviše to primjećujemo, naime on smatra da se čarobnjaštvo obavlja uz pomoć demona te da postoji neka vrsta ugovora što ga vještica sklapa s demonima.²⁴ Demonima su se smatrali nekadašnji anđeli koji su se okrenuli zlu i Sotoni pa ih je Bog protjerao i otada žive u demonskom carstvu s Đavlom.²⁵ Tako dolazimo do ujednačenog gledišta teologije s Biblijom, što znači da oni ljudi koji su bili spremni tražiti pomoć od demona trebaju biti osuđeni i kažnjeni. Sv. Augustin dao je i prikaz što platonisti kažu o demonima: „Postoji trodijelna razdioba svih živih stvorova koji imaju razumsku dušu: na bogove, ljude, demone. Bogovi zauzimaju najviše mjesto, ljudi najniže, dok su demoni po sredini. Naime bogovima je stanište na nebu, ljudima na zemlji, demonima u zraku. Dakle: demoni su srednji; oni su niži od bogova i prebivaju ispod njih, ali su iznad ljudi prebivajući poviše od njih. Njima je s bogovima zajednička besmrtnost tijela, a s ljudima su im zajedničke strasti duše.“²⁶ Augustin se suprotstavlja mišljenju platonista Apuleja²⁷ i njegovoj knjizi *O Sokratovu Bogu*, u kojoj Apulej potvrđuje Platonovu hijerarhiju bogova, demona i ljudi, a Augustin smatra da bi ljudi trebali biti iznad demona po čistoći duše jer je njihovo besmrtno tijelo zapravo vječna kazna.²⁸ Platonisti su doduše razlikovali dobre demone od zlih, s čime se Augustin ne slaže i smatra da demoni ne posjeduju nikakve vrline.²⁹ Do XIII. st. prevladavat će njegovo mišljenje, koje će ponešto promijeniti skolastika. Augustin iznosi da demoni mogu imati i spolne odnose s ljudima.

²³ *Biblija*, Dj 16, 16-19.

²⁴ Bayer, V., op. cit., str., 41. – 42.

²⁵ *Biblija*, Otk 12, 7-9.

²⁶ Augustin, Aurelije, *O Državi Božjoj*, svezak prvi, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 8,13-14,1-2, str. 573.

²⁷ Sam Apulej bio je optužen zbog upotrebe čarobnjaštva, smatralo se da je naklonost svoje žene zadobio uz pomoć vradžbina, Idem., 8,18-19, str. 585.

²⁸ Idem., 8, 14, 2, str. 575.; 8,15, 1-2, str. 577.

²⁹ Idem., 9, 1-3, str. 623.; 9, 3-4, 1, str. 625.

Do XIII. st. u Crkvi još uvijek postoji kritičan stav prema čarobnjaštvu, zbog toga što se još uvijek ne vjeruju u neograničenu moć čarobnjaštva, a i pravi kršćani ne smiju vjerovati u takve stvari. Neki su i ustali protiv narodnog vjerovanja koje daje čarobnjacima moć da prave prirodne nepogode. Kanon također naređuje svećenicima da javno moraju proglasiti da je svatko tko vjeruje da vještice lete izgubio pravu vjeru.³⁰

U teologiji se stvara novi pravac koji započinje Petar Lombard sa svojim *Sentencijama*. „Skolastika (srednjovjekovni latinski *scholastica*, od latinskog *scholasticus*: školski < grčki *σχολαστικός*: koji uči), srednjovjekovno razdoblje u razvoju filozofske i znanstvene misli koja se u obliku teološko-filozofskog nauka poučavala u službenim kršćanskim školama europskog Zapada od IX. do XV. st.“³¹ Cilj joj je izraditi kompletan novi sustav teološkog pogleda na svijet, koji se treba temeljiti na Svetom pismu, kršćanskoj tradiciji i dotadašnjoj teologiji. Glavni predstavnici skolastike su Toma Akvinski, sv. Albert Veliki, Petar de Tarantasio, sv. Bonaventura i Ivan Duns Škot. Ovi crkveni autoriteti, na čijim poučavanjima počiva i suvremena katolička teologija, predavali su teologiju u Parizu, koji se tada smatrao središtem teologije. Ako usporedimo njihova mišljenja s Augustinovima, možemo zaključiti da nisu donijeli nove poglede, već su precizno postavili i detaljno obradili iste stvari koje donosi Augustin, dakako i odstupali su od nekih Augustinovih shvaćanja, no tih odstupanja nema mnogo.³²

Kao što smo spomenuli, i tada su postojali ljudi koji su bili učenici i nisu dopustili slijepo vjerovanje teološkom nauku, nisu se slagali s tadašnjim mišljenjem Crkve i teologa te su se izvirgavali velikoj opasnosti jer su mogli biti optuženi za herezu, s obzirom na to da se ne vjerovanje u demone počelo smatrati herezom. Skolastici smatraju da je pogrešno što neki ljudi ne vjeruju u realnost čarobnjaštva i ono što se njime može prouzročiti te da se to protivi autoritetu svetaca koji govore drugačije. Skolastici su zamišljali odnos čarobnjaka i demona kao neku vrst ugovora. Po Tomi se ti ugovori dijele na „izričite“ i „prešutne“. „Izričite“ pri kojima se demona izrijekom

³⁰ Bayer,V., op. cit., str. 57.

³¹ „Skolastika“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56470>.(17.11.2015.).

³² Bayer,V., op. cit., str. 72. – 73.

zaziva ili „prešutne“ koji se sklapaju samim obavljanjem nekog čina, što je također smatrano odmetništvom od vjere. Skolastici se također bave pitanjem impotencije *ex maleficio*. U to se vrijeme često tražila rastava braka s obrazloženjem da muž nije mogao konzumirati brak zbog začaranosti, pa možemo vidjeti zašto je bilo vrlo praktično pripisati to čarobnjaštvu. Ovu vrst čarobnjaštva pripisuju isključivo ženama. Predodžba o spolnom odnosu demona s ljudima jedna je od najštetnijih predodžbi što skolastika donosi u pogledu na čarobnjaštvo. Ona je doduše i prije bila poznata, ali je skolastika zaslužna za njeno prihvaćanje; to vidimo po tome što su se njome poslužili crkveni sudovi u procesima protiv vještica već u XIII. st., a kasnije su to usvojili i svjetovni sudovi.³³

Skolastici smatraju da svaki demon može stvoriti od prirodnih elemenata neku vrst umjetnog tijela i tako doći u neposredan kontakt s ljudima te općiti s njima u obliku u kojem želi, ako poprimi oblik muškarca taj demon naziva se inkub, a ako ima ženski oblik onda ga nazivaju sukub. Takva su naučavanja doista donijela teške posljedice onima za koje se smatralo da su se bavili magijom. Bayer navodi da do XIII. st. nije bilo osude za spolni odnos s demonima, no pod utjecajem novih naučavanja 1275. inkvizitori u Carcassonneu (južna Francuska) osuđuju ženu na lomaču zbog „zločina spolnog općenja s đavlom“³⁴. Također, u procesu protiv templara u Nîmesu utvrđeno je, naravno, ne zna se kojom metodom, da su redovnici počinili zločin spolnog općenja s demonima u obliku žena. Svi optuženici kažnjeni su smrću na lomači. No to je bio samo početak, u vrijeme sudskih procesa protiv vještica od XIII. st. nadalje gotovo nijedna smrtna presuda, što se tiče žena, nije prošla bez ispitivanja o zločinu spolnog općenja s đavlom ili demonima. Kasnije je u praksu inkvizicije uvršten i novi složeni pojam vještice, po kojem se smatralo, između ostaloga, da svaka vještica ima odnose s đavlom. To se vjerovanje ustalilo u cijeloj Europi.³⁵

³³ Idem., str. 74. – 83.

³⁴ Idem., str. 87.

³⁵ Idem., str. 84. – 87.

3. INKVIZICIJA – POČETAK PROGONA „DRUGAČIJIH“

Iako represija magije nije bila ekskluzivno pravo crkvenih sudova, nemoguće je poreći da su definicija tih zločina i snažan impuls da ih se progoni uvelike dužni crkvenim figurama i institucijama. Između toga najvažnija uloga je igrana od strane suda vjere tj. Inkvizicije i njenih ljudi, inkvizitora. Inkvizicija je bila osnovana u prvim desetljećima XIII. st. od strane rimskih pontifeksa, kako bi suzbijanje nekonformističkih vjerskih ideja i pokreta bilo brže i učinkovitije, u vrijeme kada je hereza rasla u toj brzini koja je ugrožavala monopol Katoličke crkve.³⁶

„Inkvizicija (lat. *inquisitio*: /sudbeno/ istraživanje; istražni postupak), crkveno-državni istražni i kazneni sud koji je djelovao u katoličkim zemljama (XIII – XVIII. st.). Razlikuju se *rimska inkvizicija*, crkveni sud osnovan radi iskorjenjivanja vjerovanja i obreda protivnih vjeri i disciplini Katoličke Crkve, i *španjolska inkvizicija*, uspostavljena za obranu društvenih, kulturnih i religioznih vrijednota hispanskoga katolicizma.“³⁷

Razlozi zašto je uopće došlo do inkvizicije su raznoliki, možemo zaključiti da se preko folkloru i pučkih vjerovanja, gdje je vještica obično bila mudra starica, liječnica, pod utjecajem kršćanskih vjerovanja i novih utjecaja iz teologije, stvorila percepcija vještice koja je s vremenom postajala sve više zla, pomoćnica vraga koja prkosi silama prirode i koja sada baca uroke koji će dovesti do propasti sve što se nalazi u njenoj blizini.

³⁶ Duni, Matteo, *Under the Devil's Spell: Witches, Sorcerers, and the Inquisition in Renaissance Italy*, Syracuse University Press, 2007., str. 23. (vlastiti prijevod).

³⁷ „Inkvizicija“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27486> (05.02.2015.).

3.1. Hereza

„Hereza (grč. *αἵρεσις*: zauzeće; izbor, naklonost), općenito, naučavanje, pogled ili odnos različit od neke škole ili mišljenja. Najčešće se upotrebljava u religiji kao naučavanje suprotno službenomu vjerovanju ili općeprihvaćenim postavkama većine u određenome sustavu ili vjeroispovijesti. U kršćanstvu, općenit naziv za krivovjerje, naučavanje protivno vjerskim dogmama i osuđeno od službene Crkve. U teologiji se razlikuje formalna hereza (svojevoljno pristajanje uz krivu vjeru) i materijalna hereza (pristanak uz krivovjerne bez osobne krivnje); hereza se razlikuje od apostazije (otpad od vlastite religije) i od shizme (narušavanje crkv. jedinstva).“³⁸

Prema sv. Augustinu hereza je zločin što ga čine „oni koji stvaraju ili slijede kriva ili nova mišljenja.“³⁹ Pod novim se mišljenjima podrazumijevaju ona koja su u suprotnosti s vjerskim dogmama. Hereza je u očima Crkve bila najteži zločin, za koji su oduvijek bile predviđene najteže kazne. Crkva se u svojoj povijesti borila protiv raznih hereza, npr. manihejske hereze, na našim prostorima bosanskih krstijana. U XII. st. u Francuskoj nastaju valdenzi, poznatiji kao lionski siromasi.⁴⁰

Početak XIII. st. zbog novih hereza osnivaju se dva nova crkvena reda, čiji je glavni zadatak suzbiti heretička naučavanja. To su dominikanski red ili Red propovjednika (*Ordo praedicatorum*) i franjevački red tj. Red male braće (*Ordo fratrum minorum*), zato se nazivaju minoritima. Oba reda propagandu obavljaju ne samo riječima već i primjerom, tj., oba su prosjački redovi i pokušavaju pobiti, za to vrijeme uvjerljivu, tezu heretika da je svećenstvo skup poduzetnika kojima je Crkva sredstvo osobnog bogaćenja, to je između ostaloga bio i razlog njihova nastanka. Stoga su oba reda živjela uzornim siromaškim životom. Između njih postoji veliko suparništvo.⁴¹

³⁸ „Hereza“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25128> (08.02.2016.).

³⁹ „Haereticus est, qui falsas vel novas opiniones gignit vel sequitur“, Decr. Grat. II. c. 28, C, 24, qu 3; u Bayer, V., op.cit., str. 89.

⁴⁰ Bayer, V., op. cit., str. 89. – 93.

⁴¹ Idem., str. 94.

Bayer piše da je čarobnjaštvo Crkva smatrala nedozvoljenim povezivanjem čovjeka s đavlom, koje se činilo sklapanjem formalnih ugovora s njime. Čarobnjake se optuživalo za fizički kontakt s demonima. Općenito rašireno mišljenje bilo je da je uzročnik svih hereza đavao. Odnos čarobnjaka s đavlom smatrao se takvim da se s njime sklapa ugovor, kojim i jedan i drugi preuzimaju određene obveze, ali je bitno da na kraju čarobnjaštvo, kao i hereza, završava štovanjem đavla. Inkvizicija počinje progoniti čarobnjake jer je i čarobnjaštvo kasnije klasificirano kao hereza. Ako pogledamo crkveno pravo, čarobnjaštvo se uvijek smatralo odricanjem od kršćanske vjere, dakle s apostazijom, a inkviziciji je zadaća bila da progoni apostate, koji su po crkvenom pravu dijelili istu sudbinu kao i heretici. „Čarobnjaštvo je prema tome apostazija i hereza.“⁴² Bayer tako smatra da je kod čarobnjaštva apostazija bila direktno spojena sa samom herezom jer je štovala đavla, dakle bila je povezana s idolopoklonstvom, a to je hereza. Crkva čarobnjake počinje progoniti u XIII. st., kasnije taj progon postaje češći, dok u nekim krajevima nije došlo do progona čarobnjaka.

Prema konkretnim slučajevima vrlo je teško razlikovati dogmatsku herezu od čarobnjačke hereze. Inkvizitori su postavili određene predodžbe koje su se odnosile na čarobnjake, npr. da održavaju tajne noćne sastanke, leteći dolaze na njih u velikom broju.⁴³ U sudskim spisima onoga vremena može se pronaći otprilike ovakav sadržaj: „U određene noći sastaju se heretici na ugovorenom mjestu. Tim sastancima prisustvuje i predsjedatelj demon lično i to u obliku čovjeka veoma blijeda sa crnim očima, koje sipaju vatru, ili u obliku kakve životinje, najčešće crnog mačka ili jarca. Na sastanku se, prije svega, vrše najsvetogrdniji čini huljenjem Isusa Krista i svete Crkve. Heretici pri tom gaze križ, pljuju po njemu i podvrgavaju ga najgadnijim sramoćenjima. Prisutnog demona, naprotiv, nazivaju svojim učiteljem i obožavaju ga naročito tako, da mu daju 'poljubac pokornosti' obično u stražnjicu. Nakon toga sjedaju za gozbu, na kojoj nerijetko jedu ljudsko meso, naročito meso nekrštene

⁴² Idem., str. 111. – 113.

⁴³ Idem., str. 112. – 113.

djece. Poslije svega toga, na đavlov znak, pogase se svjetla i svi prisutni se odaju najrazularenijem međusobnom bludu.“⁴⁴

Ovakav prikaz heretičkog sabata bio je zapravo stereotip koji se propagirao kako bi se zastrašilo ljude, tako da je takva slika vještichjeg sabata česta pojava u literaturi i sudskim spisima od XI. st. nadalje. Ovakvi opisi tajnih vještichjih sastanaka, naravno, nisu vjerodostojni, niti su većinom činjenično mogući. Ovakva propaganda sabata bila je kombinacija starih narodnih vjerovanja pomiješana sa slikom koju je Crkva htjela ustanoviti kako bi postigla svoj cilj borbe protiv krivovjernika, primjećujemo to i u činjenici da su se takvi sabati pripisivali i valdenzima i katarima, što je posebno čudno kod valdenza jer se njihova vjerovanja nisu razlikovala od crkvenih naučavanja, a i bili su poznati po čestitom životu. Kako ovdje vidimo, predodžba o čarobnjaštvu usko je povezana s predodžbom o herezi. Bayer navodi prvi poznati slučaj u kojem se spominje čarobnjački sabat, koji je sličan heretičkom, iz jednog procesa Inkvizicije u Toulouseu iz 1275. gdje je neka žena, koja je bila čarobnica, priznala da je redovito prisustvovala takvim sabatima i spaljena je na temelju toga. Do potpunog prihvatanja predodžbe o čarobnjačkom sabatu dolazi tijekom XIII. st.⁴⁵

Crkva i svjetovna vlast XIII. st. nisu htjele vjerovati u mogućnost čovjeka koji leti, ali je u narodu postojalo vjerovanje u noćne letove žena, od kojih su neke bile krvožedne poput striga, koje se kreću po noći izjedajući ljudima utrobu, dok su one, koje nisu bile tako zle, letjele na ljubavne sastanke. Ova se predodžba, dugo smatrana izmišljotinom, primila u službene pojmove o čarobnjaštvu. Bayer navodi slučaj velikog procesa protiv katara, što ga je 1239. u francuskom gradu Châlons-sur-Marne, vodio jedan od najpoznatijih inkvizitora Robert Bugarin (Robert Le Bougre), gdje su tada spaljena 183 heretika, a među njima jedna je žena priznala da je iz tog mjesta jedne noći odletjela preko Alpa na sabat u Milano, a u krevetu kraj njezina muža spavao je demon s njenim likom.⁴⁶

⁴⁴ Idem., str. 114.

⁴⁵ Idem., 114. – 116.

⁴⁶ Bayer, V., op. cit., str. 116. – 117.

Ako pogledamo kršćansku povijest, možemo primijetiti da mučenja i smaknuća krivovjernih nisu novost. Tako možemo navesti primjer Priscilijana, „(rođen oko 340., Španjolska - umro 385., Trier). Kao rigorozan asket, osnovao je priscilijanizam, neortodoksnu doktrinu koja je ustrajala sve do VI. st.“⁴⁷ S obzirom na to da je u svoj nauk uključio neke nove elemente, sud ga je proglasio krivim za čarobnjaštvo i nemoral. On je bio prvi heretik koji je kažnjen smrtnom kaznom, odsječena mu je glava, kao i onima za koje se smatralo da su mu bili suradnici ili sljedbenici.⁴⁸ U razdoblju između Priscilijanova smaknuća i utemeljenja Inkvizicije bilo je još sličnih slučajeva, ali to su bili izolirani slučajevi koji su se obično događali zbog pokvarenosti lokalnih klerika ili svjetovnih moćnika.

⁴⁷ „Priscillian“, *Encyclopædia Britannica*; dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Priscillian> (vlastiti prijevod) (20.02.2016.).

⁴⁸ „Priscillian of avila“; dostupno na: http://www.worldlibrary.org/articles/priscillian_of_avila#Execution (vlastiti prijevod) (20.02.2016.).

3.2. Presudni dokumenti

Prije nego što se lov na vještice dogodio morali su se steći određeni preduvjeti. Ti preduvjeti tiču se vjerovanja u vještice, zakona i pravnih institucija koje su tada postojale te raspoloženja čitave zajednice o pitanju čarobnjaštva. Što se tiče vjerovanja, bilo je potrebno da vladajuća elita i obični ljudi budu svjesni različitih aktivnosti u koje su vještice navodno bile upletene, tj. trebali su vjerovati da im magija može naškoditi. Da ljudi nisu vjerovali da su maleficij⁴⁹ i vještice stvarne, ne bi bilo potrebe za tolikim progonima. Najvažnije je ipak bilo vjerovanje vladajućih jer su ih oni sudili i osudili.⁵⁰

Bayer upućuje na to da, kada pogledamo pravne propise o čarobnjaštvu što ih je Crkva donosila do 1230. godine, kada počinje djelovati inkvizicija, propisi imaju temelje u spomenutim Augustinovim teološkim nazorima. Čarobnjaštvo je po crkvenom shvaćanju bilo kažnjivo samo po sebi jer je traženje pomoći od demona smatrano grijehom i odmetništvom od vjere. U tom razdoblju pravne propise protiv čarobnjaštva donose pojedini zemaljski crkveni sabori i pape.⁵¹ Većinom se svi autori slažu o najvažnijim dokumentima i knjigama koje su činile prekretnicu u progonima vještica, tako da ćemo ih ovdje izdvojiti kako bi se bolje razumio proces koji je vodio k masovnoj histeriji. Jednu od najstarijih zbirki crkvenog prava, koju trebamo spomenuti, oko 1150. sastavio je osnivač znanosti kanonskog prava Gracijan, a poznata je pod imenom Gracijanov dekret (*Decretum magistri Gratiani*).⁵² Taj dekret nam je bitan jer ga papa Grgur XIII. 1582., izdaje kao službenu zbirku propisa crkvenog prava. Gracijan u svom dekretu donosi dva oblika čarobnjaštva, mušku spolnu nemoć uzrokovanu čaranjem i različite vrste divinacije. Istaknut ćemo i dvije papinske odluke što ih Gracijan navodi. Prva je odluka pape Grgura Velikog iz 601., koja iznosi da „čarobnjake i vračeve treba progoniti kao Kristove neprijatelje“⁵³, a

⁴⁹ Maleficij je pojam kojim se označavalo štetno čarobnjaštvo.

⁵⁰ Levack, Brian P., *The witch-hunt in early modern Europe*, 2. izdanje, Longman, New York, 1995., str. 176.

⁵¹ Bayer, V., op. cit., str. 53.

⁵² „Gracijan“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://hebeta.lzmk.hr/natuknica.aspx?id=22936> (25.02.2016.).

⁵³ Bayer, V., op. cit., str. 54. – 57.

druga je odluka pape Leona IV. oko 850. da se *sortes*, tj. čaranje ždrijebom, smatra čarobnjaštvom i da se one koji se time bave treba osuditi i izopćiti iz Crkve. U ovome razdoblju u Crkvi još uvijek postoji kritičnost o mišljenjima o čarobnjaštvu.⁵⁴ Trebamo spomenuti još jedan dokument koji je uvršten u Gracijanov dekret, a to je *Canon episcopi*, takozvani Biskupski kanon, koji spominje žene koje „lete“ na noćne sastanke tako što jašu na životinjama. Također razlikuje *strige*⁵⁵, *strie*, *lamie* i *mascie*⁵⁶. Povijesno značenje *Canona episcopi* je to što je sprječavao inkvizitore u njihovim nastojanjima da prevlada teza o letećim vješticama. Doduše, u XIII. i XIV. st. Inkvizicija je pronašla niz argumenata kojima se trudila osloboditi ovog propisa te se tako zauzima stroži stav prema čarobnjaštvu. To se odrazilo i na svjetovno pravo, kada je ono u germanskim državama došlo pod utjecaj Crkve; tada se počelo kažnjavati čarobnjaštvo samo po sebi, dok je do tada bilo kažnjivo samo štetno čarobnjaštvo - maleficij.

„Latinski pisani zakoni germanskih država iz razdoblja od 500. do 650. poznaju pored »maleficae« i »herbariae«, kako nazivaju štetne čarobnice“.⁵⁷ Postoji i posebna vrsta čarobnica koje nazivaju striga ili stria, a to su žene koje noću ljudima izjedaju utrobu. Zakon Salijskih Franaka smatra velikom uvredom ako neko za ženu kaže da je striga, a to ne može dokazati. U germanskim propisima susrećemo i negativno stajalište prema tom vjerovanju koje smatraju nedostojnim za kršćane, ali Karlo Veliki donosi naredbe da će se svatko tko štuje đavla kazniti smrću i ustaje

⁵⁴ Idem., str. 57.

⁵⁵ „Štriga ili štringa, štrigo, štrigon, štrigun (prema tal. strega: vještica, od vulg. lat. striga, lat. strix: sova krvopija, noćna mora), u nar. vjerovanju u hrv. primorskom pojasu od Istre do Dubrovnika, te u sjev. Italiji i dijelu Švicarske, vještica ili vještac, u pravilu žena ili muškarac s nekim posebnim, prirođenim ili naučenim opakim moćima kojima nanosi štetu ljudima i životinjama. To je osoba začeta na Božić, Uskrs ili o kvatrama, ili rođena o kvatrama. Rađa se u crvenoj ili crnoj košuljici i s malim repom. Do dobi od 24 godine nije opasna, potom počinje činiti zlodjela i pakosti, ali potpuno izgubi moći ako je netko otkrije i vikne njezino ime. Danju živi poput drugih ljudi, a obično se u kasnu večer ili oko ponoći, pretvara u žabu, mačku, psa, svinju, vola, leptira i dr. U to doba, posebno za loša vremena, leti na sastanke s drugim štrigama, koje se okupljaju na posebnim mjestima, raskrižjima, smetlištima, vrhovima planina ili pod orahovim stablom, među sobom se tuku gorućim bakljama, pričaju kome su naudile i dogovaraju se gdje će pronaći iduću žrtvu. O Sv. Ivanu (24.VI) u ponoć plešu oko paprati, i tu noć paprat procvjeta. Najraširenije je vjerovanje da š. baca čari i uroke na ljude i životinje i tako ih čini bolesnima, neplodnima, kravama oduzme mlijeko, volovima srce i radnu snagu, djeci zdravlje tako da umru, posvadi mladića i djevojku, učini da se osoba utopi, donosi loše vrijeme i stvara tuču i sl. Kada umre osoba za koju se vjerovalo da je bila š., u usta joj se stavi čavao ili kakav oštar predmet od kovine kako bi se spriječio njezin povratak.“ „Štriga“; dostupno na: <http://www.istrapedia.hr/hrv/1054/striga/istra-a-z/> (04.03.2016.).

⁵⁶ Prve dvije su zle žene, a druge dvije žene koje donose sreću.

⁵⁷ Bayer, V., op. cit., str. 62.

protiv svih vrsta čarobnjaštva. Poziva se na odredbu Mojsijeva zakona prema kojoj se čarobnjacima ne smije dati da žive i određuje da se moraju predati Crkvi. Karlovi nasljednici nastavljaju istu politiku. Po pravilima Crkve, ona sama ne može izreći ni izvršiti smrtnu kaznu bez obzira na to o kojem se zločinu radi, ali u isto vrijeme, vrlo praktično, zastupa stajalište da je svjetovna vlast dužna primijeniti smrtnu kaznu, posebno kada je to u njihovom zajedničkom interesu. To mišljenje potvrđuju i sv. Jeronim i sv. Toma Akvinski.⁵⁸ Autohtona prava germanskih naroda koje ovdje spominjemo bila su donekle racionalna jer su u procesu uvažavala samo dobrovoljno priznanje čarobnjaštva. Ako je okrivljenik imao dovoljan broj čestitih ljudi koji su bili voljni zakleti se da on nije kriv, bio bi oslobođen.

U procesima germanskih država mučenje isprva nije upotrebljavano jer priznanje optuženog nije bilo bitno, do primjene torture dolazi postupno i najviše u XIII. st. kada je, da bi se netko osudio, trebalo i priznanje samog optuženika. Crkva je do XIII. st. zauzimala zapravo negativan stav prema prisilnoj iznudi priznanja, s obzirom na to da se takvo priznanje smatralo nevjerodostojnim. To se, naravno, održalo sve dok se nisu počele pojavljivati hereze i heretici, tu se javlja strah Crkve, tako da opravdavaju sva sredstva koja služe u borbi protiv tih zakletih neprijatelja Crkve. Godine 1252. papa Inocent IV. naredio je da se tortura u procesima protiv heretika mora upotrebljavati i tada u Europi počinje razdoblje koje, prema Bayeru, „karakterizira najveća samovolja i surovost crkvenih i svjetovnih sudova“⁵⁹ te traje sve do XVIII. st. Vijesti o konkretnim procesima protiv čarobnjaka su zato do XIII. st. rijetke. Bayer navodi primjer iz godine 1028., kada se u Akvitaniji razbolio grof Vilim Angoulemski. Njegova okolina posumnjala je da je začaran, osumnjičena je bila žena koja nije priznala zločin i sud je presudio da se spor riješi Božjim sudom dvoboja. S obzirom na to da je okrivljenica bila žena, za nju se netko morao boriti. Dvoboj je završio neodlučeno i nije bilo dokaza protiv žene. No, bez obzira na to, stavljena je na torturu i sve je priznala te ju je nakon grofove smrti njegov sin dao živu spaliti pred gradskim zidinama.⁶⁰

⁵⁸ Idem., str. 61. – 64.

⁵⁹ Idem., str. 69.

⁶⁰ Idem., str. 69. – 71.

Još jedan čimbenik zbog kojeg su procesi Inkvizicije protiv čarobnjaka do 1320. bili rijetkost opozicija je lokalnih biskupa, koji su progon čarobnjaka vidjeli kao smanjenje vlastitih ovlasti od strane inkvizitora. Papa Aleksandar IV. donio je o tome pitanju 13. prosinca 1258. i 10. siječnja 1260. dvije odredbe, u kojima kaže da se inkvizitori načelno moraju ograničiti na progon heretika, a čarobnjake smiju progoniti samo ako „očito odišu herezom“. Doduše, odluka da li čarobnjaštvo odiše herezom ili ne odiše prepušteno je inkvizitorima. Papa Bonifacije VIII. te odredbe je uvrstio u svoju službenu zbirku crkvenih propisa *Liber sextus decretalium*. Po naređenju pape Ivana XXII., poznatog po progonu čarobnjaka, kardinal Vilim de S. Sabia, dominikanac, upućuje 22. kolovoza 1320. inkvizitoru u Carcassonneu pismo, u kojemu mu, u Papino ime, naređuje da progoni čarobnjake. Pismo govori o Papinoj želji da istjera čarobnjake iz „kuće Božje“, nadalje kaže da inkvizitor treba postupati po propisima za postupak protiv heretika kada se radi o čarobnjaštvu. Nadležnost inkvizicije za progon čarobnjaka potvrđuje i odredba pape Benedikta XII. od 7. travnja 1338., koja se odnosi na neke konkretne čarobnice, kao i okružnica pape Eugena IV. iz 1437. upućena svim inkvizitorima heretičke opaćine. U toj okružnici papa konstatira da je đavao općinio velik broj kršćana i određuje strogi postupak protiv tih čarobnjaka „bez ustručavanja, bez sudske buke i formalnosti.“⁶¹ U međuvremenu je novi crkveni sud, Inkvizicija, bio izgrađen. Predana isključivo izbacivanju hereze, Inkvizicija je potaknula iskru u proizvodnji novog tipa pravne literature, priručnika za inkvizitore.⁶²

Kada su zloglasni inkvizitori Institoris i Sprenger naišli na otpor klera i laika u svojoj djelatnosti progona vještica u Njemačkoj, uspjeli su dobiti pomoć pape Inocenta VIII. U prvoj godini njegova pontifikata, 4. prosinca 1484., izdao je poznatu bulu „Žarko želeći“ (*Summis desiderantes affectibus*), u kojoj je izrazio žaljenje nad činjenicom da je toliki broj kršćana žrtvovao svoje duše đavlu i zbog toga potvrđuje nadležnost Inkvizicije za progon čarobnjaka te izričito govori da se trebaju ukloniti sve zapreke koje bi mogle smetati inkvizitorima.⁶³ Tako nalaže da se strogo kazni svakoga tko bi se usudio suprotstaviti inkvizitorima u progonu čarobnjaka, što je značilo dozvolu da se osim izopćenja iz Crkve može, ako se to smatra potrebnim,

⁶¹ Idem., str. 118. – 119.

⁶² Duni, M., op. cit., str. 14. – 15.

⁶³ Bailey, Michael D., op. cit., str. 70.

izručiti svjetovnoj vlasti svakoga tko se protivi inkvizitorima u njihovom progonu čarobnjaka. Nadležnost Inkvizicije potvrdilo je i mišljenje teološkog fakulteta pariške Sorbonne: 19. rujna 1398., ustanovljeno je da „čarobnjaštvo ima realan učinak i da je svako uspostavljanje veze između ljudi i demona putem zazivanja đavla ili putem čarobnjačkih umijeća, izričitim ili prešutnim ugovorom sklopljenim s demonom – apostazija i idolatrija, dakle zločini koji nesumnjivo spadaju u nadležnost inkvizicije.“⁶⁴

S procvatom nove vrste literature, priručnika za inkvizitore, raslo je zanimanje za vještice. Oni su definirali sa začuđujućom preciznošću što je to heretičko ponašanje ili vjerovanje i bili su posebno važni za inkvizitorovo ponašanje spram onih koji se bave magijom. Jedno od popularnijih takvih djela je *Directorium inquisitorum* iz 1376., koje je napisao katalonski inkvizitor Nicolau Eymeric. On je tvrdio da se vještice trebaju smatrati hereticima ako su zazivale đavla i častile ga s prinosima, kao u religijskom kultu, pošto bi to bila idolatrija. Ali čak i ako se nikakvo formalno štovanje nije dogodilo, jednostavna činjenica prizivanja đavla, umjesto molitve Bogu, kako bi se postiglo nešto, ako su određeni uvjeti ispunjeni moglo se smatrati odmetništvom od vjere i time herezom. Matteo Duni tvrdi da prva desetljeća XV. st. svjedoče o značajnoj smjeni u teorijama o magiji i vraćanju. Teolozi i inkvizitori koji su u početku priznali heretički status magije, koji se temeljio na bazi demonske intervencije, sve više su počeli gledati vještice i štovanje đavla kao neku vrstu alternativne religije. Počelo se vjerovati da su oni koji prakticiraju demonsku magiju i čarobnjaštvo radili to ne kao zasebni agenti, nego kolektivno i u suradnji, susrećući se na velikim noćnim sastancima gdje su činili užasna djela kanibalizma, seksa u orgijama i gaženja sakramenata, uz prisutnost samog Sotone.⁶⁵

„Inkvizicija je za mnoge pojam vjerske nesnošljivosti, fanatizma i lomača. Protivnici kršćanstva redovito ističu nehumanost postupaka inkvizicijskih sudova, a Crkvi odani povjesničari nastoje pod svaku cijenu opravdati njezino djelovanje.“⁶⁶ Franjo Šanjek ističe dvije krajnosti koje se mogu uvidjeti dok se istražuje literatura vezana uz ovu temu, no povijesne činjenice pokazuju da je Crkva, iako s manje

⁶⁴ Bayer, V., op. cit., str. 120.

⁶⁵ Duni, M., op. cit., str. 15.

⁶⁶ Šanjek, Franjo, „Inkvizicija“, *Croatica Christiana Periodica*, XXIV, 46, 2000., str. 221. – 242.

žrtava nego svjetovni sudovi, počinila grozne zločine za što je, u našem dobu, tražila oprost za vrijeme pontifikata pape Ivana Pavla II.

3.3. Inkvizicija i inkvizitori

Kao što smo već naveli, u XIII. st. događa se prekretnica u procesima protiv čarobnjaštva; tim se zločinom sada počinju baviti inkvizitori, od pape izaslanici suci za suzbijanje hereze. Komprehenzivna rekonstrukcija aktivnosti Inkvizicije gotovo je nemoguća za ovaj rani period s obzirom na to da su, u jednu ruku, sačuvani dokumenti Inkvizicije vrlo malobrojni sve do početka XVI. st., a u drugu ruku nije postojala centralna nadzorna vlast koja bi diktirala više-manje jednaku politiku. Međutim, moguće je pokušati ocrtati procedure nekih lokalnih sudova slažući dokaze iz indirektnih izvora s informacijama iz nekolicine sačuvanih dokumenata suđenja, ali Duni napominje da bi čitalac trebao zapamtiti da bilo kakav zaključak na tim osnovama može biti samo približna povijesna stvarnost.⁶⁷

Karl Keating, američki katolički pisac, raščlanjuje nekoliko različitih oblika inkvizicije. Prema njemu prvo se pojavila biskupska, ustanovljena 1184. imajući prevlast uglavnom u Francuskoj, ne baš najbolje predvođena od strane pojedinih biskupa. Inocent III. je iz tog razloga želio više kontrole te je 1198. ustanovio Inkviziciju legata (papinskih poslanika), koji su bili pod autoritetom cistercita. Godine 1231. Grgur IX. uveo je Redovničku inkviziciju. Obično se o ove tri forme inkvizicije govori kao o jednoj instituciji srednjovjekovne Inkvizicije. Sasvim zasebna bila je Rimska inkvizicija, koja je počela 1542. pod Pavlom III. Pod njom je osuđen Galileo Galilei, iako je ona bila najmanje aktivna od tri glavne varijacije. Španjolska inkvizicija započela je 1478. Bila je neovisna o crkvenoj, a ta svjetovna institucija stvorena je radi progona židova i muslimana koji su formalno prešli na kršćanstvo, a tajno prakticirali staru vjeru, i bila je najgori i najkrvoločniji oblik inkvizicije.⁶⁸

Koliko je Crkva bila moćna u XIII. st. dolazi do izražaja i u činjenici da pred svojim sudovima nije sudila samo za zločine vjerskog karaktera, već i one koji nisu bili vjerske prirode, tako da su na crkvenim sudovima izricane kazne svjetovne

⁶⁷ Duni, M., op. cit., str. 27.

⁶⁸ Keating, Karl, *Catholicism and Fundamentalism*, XXIII. pogl., Ignatius Press, San Francisco, 1988.; dostupno na: <http://www.katolik.hr/nekatolickeskupinemnu/antikaticizamnu/katicizam-i-fundamentalizam-inkvizicija/> (10.03.2016.).

prirode kao što su novčana kazna, zatvor itd. Jedna kazna za Crkvu oduvijek je imala negativno značenje, a to je smrtna kazna. Crkva nije imala pravo osuditi nekoga na smrt ili izvršiti smrtnu presudu, ako je poštivala vlastita pravila. Do XIII. st. Crkva se formalno i stvarno držala principa da ona na svojim sudovima ne smije izricati smrtnu kaznu te da klerici ne smiju biti članovi sudova koji izriču smrtnu kaznu. No, u XIII. st. Crkva je u pogledu primjene smrtne kazne prema hereticima promijenila stajalište. Iako ih ona sama nije izvršavala, najstroža kazna koju je Crkva davala bila je izopćenje, podržavala je svjetovnu vlast u izricanju takve kazne te je podržavala da se hereza, bez obzira na to što se smatra crkvenim zločinom, kazni kao svjetovni zločin. Mišljenje Tome Akvinskog o tome pitanju vrlo je strogo i on smatra da se heretici trebaju ne samo izopćiti iz Crkve, već i pogubiti jer „kvare vjeru koja duši daje život“. Prvo Crkva donosi presudu kojom se okrivljenik izopćuje iz Crkve, a nakon toga predaje okrivljenika svjetovnoj vlasti koja mora nad njim izvršiti smrtnu kaznu. Tako su u XIII. st. sve važnije države Europe kažnjavale heretike smrću i to spaljivanjem. Kažnjavanje heretika bilo je u nadležnosti biskupa kao redovitih crkvenih sudaca. Pošto se hereza naglo proširila, biskupi su se pokazali nedoraslima u zadaći progona heretika. Stoga je papa odlučio poslati vlastite opunomoćenike sa zadatkom progona heretika. Ti suci nazivali su se inkvizitori (istražitelji) heretičke opachine (*inquisitores haereticae pravitatis*), a prvi ih je izaslao Grgur IX. (1227. – 1241.) 1227. u gornju Italiju, veliko središte katara.⁶⁹

Od tada je to u Crkvi postala redovita pojava i tako zapravo nastaje crkvena papinska inkvizicija. Novoosnovani dominikanski i franjevački redovi pokazali su se savršenima za progon heretika, između ostalog i zbog svoje fanatičnosti, tako da je 1230. papa dominikanskom redu dao pravo imenovanja inkvizitora, a oko 1240. to pravo dobiva i franjevački red. Inkvizitori su bili nadležni suditi samo u slučajevima hereze i dva herezi vrlo slična zločina: u slučaju apostazije (*apostasia a fide*)⁷⁰ i u slučaju

⁶⁹ Bayer, V., op. cit., str. 95. – 98.

⁷⁰ „Apostazija (grč. *ἀποστασία*), otpadništvo, odvajanje, odmetništvo, osobito u vjerskom smislu.“ „Apostazija“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=3361> (25.03.2016.).

shizme.⁷¹ Svi ovi slučajevi često su bili isprepleteni jedni s drugima tako da je razliku zapravo bilo vrlo teško postaviti.

Redoviti suci (biskupi) zadržali su i dalje svoju sudačku vlast, bez obzira na to što je tamo poslan i inkvizitor. Morali su, do neke mjere, sudjelovati u postupcima koje je vodio inkvizitor u njihovoj jurisdikciji, a inkvizitor nije mogao dovršiti postupak bez suglasnosti biskupa ili njegovog zastupnika. No ipak, ta je biskupova privola, kako se može vidjeti iz sačuvanih spisa takvih procesa, u praksi bila puka formalnost. Uvođenje Inkvizicije bilo je početak sustavnog progona heretika putem crkvenog pravosuđa. I to je doista bilo tako jer su inkvizitori slani ondje gdje su se biskupi pokazali nedovoljno aktivni u suzbijanju hereze, pa su inkvizitori morali preuzeti vodstvo u tim pitanjima. Dužnost inkvizitora bila je ta da presudi najgorim hereticima isključenjem iz Crkve, a zatim bi ih trebali predati svjetovnoj vlasti koja ih je bila dužna spaliti.⁷² Kako je svjetovna vlast u to vrijeme bila pod velikim utjecajem Crkve, gotovo da nije bilo slučaja u kojem se heretik ne bi spatio na lomači. To je naravno prouzrokovalo masovno širenje kazne spaljivanjem, koja je bila kazna predviđena za heretike i tako su se lomače proširile po čitavoj Europi. Najgore je bilo vođenje procesa na način koji nije garantirao da oni koji zapravo nisu imali nikakve veze s herezom neće biti spaljeni.

Dominik de Guzman 1207. osniva Dominikanski red jer je Crkva u to vrijeme bila razvratna i rastrošna te se ponašala suprotno od onoga kako bi se kršćani trebali ponašati. Henry Charles Lea piše da je činjenica da se Dominika smatra i osnivačem Inkvizicije i prvim inkvizitorom. To je potvrđeno od strane svih povjesničara Reda i dvije bule, *Invictarum* Siksta V. i bule Inocenta III. u kojoj ga imenuje glavnim inkvizitorom. Dominik je posvetio svoj život borbi protiv hereze, čak i pod cijenu

⁷¹ „Shizma (kasnolat. *schisma* < grč. *σχίσμα*: pukotina, rascjep) (šizma ili raskol), u kršćanstvu, narušavanje crkvenoga jedinstva odvajanjem neke partikularne crkve od sveopće crkve ili pojavom protupapâ. Shizm treba razlikovati od → hereze, koja narušava i dogmatski sustav, i → apostazije, koja označuje samo otpadništvo od vjere. U crkvenoj povijesti bilo je više raskola, a najpoznatiji su: Istočni raskol – veliki crkveni raskol kojim se 1054. Istočna crkva definitivno odijelila od Zapadne crkve (zbio se za pape Leona IX. i carigradskoga patrijarha M. Celularija) i Veliki zapadni raskol (1378–1417) kada su postojala dvojica papa, jedan u Rimu i drugi u Avignonu; okončan je koncilom u Konstanzi (1414–17), izborom pape Martina V., odreknućem pape Grgura XII. i svrgavanjem protupapâ.“ „Shizma“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55743> (25.03.2016.).

⁷² Bayer, V., op. cit., str. 99.

smrtne kazne koje se Crkva grozila, ali to njemu, kao ni drugim misionarima toga doba, nije predstavljalo moralnu dvojbu. Kada su službeno postavljeni temelji Dominikanskog reda, posvetio mu se u potpunosti. Kako se institucija inkvizicije postupno organizirala, svi su se napori dominikanaca ulagali u pronalaženje učinkovitih sredstava koja bi razotkrila skrivene heretike, a njihovi glavni ciljevi bili su propovijedanje i preobraćenje krivovjeraca.⁷³ Dominik je sudjelovao u ratu protiv katara, iako su u to vrijeme katari provodili stroga pravila koja poštuju Isusove nazore, za razliku od tadašnjeg svećenstva. Poznata priča o njegovom putovanju s križarskom vojskom, dok je djelovao pod ovlastima fanatičnog papinskog poslanika Arnolda Amalrika, koji je navodno nemilosrdno naredio pokolj stanovnika Béziersa, riječima: „Ubijte ih sve, jer Bog će među njima prepoznati svoje“⁷⁴, nije u potpunosti pouzdana. U Rimu, na IV. lateranskom koncilu 1215., papa Inocent III. izrazio je slaganje s Dominikovim načinom promicanja vjere, a Dominikanski red službeno je utemeljen 1216. Dominik umire 1222., ali se njegovo naslijeđe i dalje razvija te dominikanci nastavljaju progon heretika. Lea objašnjava da su djelovali na sjeveru Francuske sami, dok je jug Francuske bio podijeljen između njih i franjevac, koji su također imali zadatak progona heretika. U Italiji dominikanci djeluju u Lombardiji, Romagnoli, Tarvesini i Genovi, dok je središnji dio poluotoka bio pod utjecajem franjevac. Dominikanci također djeluju u Njemačkoj i Austriji, dok su franjevci brinuli o Češkoj i Dalmaciji.⁷⁵

Papa Grgur IX. najavio je utemeljenje stalnog dominikanskog suda 1234. u Toulouseu i imenovana su dva službena inkvizitora. Tim papinskim ediktom dominikanski inkvizitori mogli su osuditi heretike bez mogućnosti priziva i otvorena im je mogućnost izricanja kolektivnih smrtnih kazni. Uz blagoslov najvećeg kršćanskog autoriteta, omogućen je masovni progon. Vrlo nam je bitna činjenica da su inkvizitori 1257., uz odobrenje pape Aleksandra IV., dobili odriježene ruke u potpunosti jer je on ukinuo nužnost njihova savjetovanja s biskupima. Ipak je 1273. papa Grgur X. naredio suradnju biskupa i inkvizitora, što će se pretvoriti u praksu, premda se toga

⁷³ Lea, Henry Charles, *History of The Inquisition of The Middle Ages*; vol. I., Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1887., str. 300. (vlastiti prijevod).

⁷⁴ Jordan, Michael, *U ime Božje: Nasilje i razaranje u svjetskim religijama*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 178.

⁷⁵ Lea, H. C., op. cit., str. 301. – 302.

često nisu pridržavali inkvizitori. Papa Inocent III. (1198. – 1216.) uveo je u postupak suđenja važnu novost. Do tada je postupak pred sudom mogao započeti samo na tužbu neke osobe (*per accusationem*), koja je kao tužitelj bila dužna dokazati navode tužbe, a Inocent uvodi dva druga načina početka i vođenja postupka. Po postupku *per denunciationem* crkveni je sudac bio dužan započeti proces i na samu prijavu (*denunciatio*), kod koje prijavitelj nije bio dužan dokazati da je prijavljeni zaista kriv za djelo za koje ga se optužuje. Drugi postupak zvao se *per inquisitionem*, kod kojega je sudac bio dužan pokrenuti postupak, bez podnošenja tužbe, protiv osobe za koju se javno govori (*publica fama, clamosa insinuatio*), da je počinila zločin zbog kojeg Crkva kažnjava.⁷⁶ Brian Levack također navodi da s početkom XIII. st. crkveni i svjetovni sudovi Zapadne Europe imaju nov sustav, koji je dopuštao službeniku suda da optuži kriminalca informacijama koje je sam pronašao, tj. *infamia* ili loš ugled optuženika bio je pravni ekvivalent privatne tužbe. To je dovelo do značajnog povećanja u broju kaznenih postupaka.⁷⁷ Tu vidimo koliko je cijeli proces bio pokvaren jer je sudac sam mogao odlučiti je li okrivljenik kriv bez ikakvih dokaza. Inocentu III. su prigovorili da nitko istovremeno ne može biti i tužitelj i sudac, ali on je taj prigovor otklonio tvrdeći da je hereza doista poseban zločin i zbog toga zahtijeva poseban postupak. „Uvodi njegovih pisama svjedoče o neumornoj papinoj brizi da se u svjetovnom i redovničkom kleru u svim staležima Crkve izliječi ono što je bolesno, da se slomljena trska opet uspravi i tinjajuća iskra raspiri u nov plamen.“⁷⁸

Crkveni kazneni postupak što su ga do tada vodili redoviti crkveni suci morao se voditi po određenim pravilima, koja su trebala jamčiti pravedno suđenje. No inkvizitori su odlučili da za njih ta pravila ne vrijede jer je hereza „izuzetan zločin“ (*crimen exceptum*), kod kojega je dopušteno ne postupati po pravilima sudskog procesa. Takva posebna pravila i tako stroga kazna trebali su biti jamčevina za što temeljitije suđenje jer je ishod bio smrt. Oni su samim time što je netko okrivljen odlučili da ne mora postojati formalan proces koji bi možda omogućio okrivljeniku da se spasi smrtne kazne. Sami pape su naredili da se postupak inkvizicije mora voditi

⁷⁶ Bayer, V., op. cit., str. 100.

⁷⁷ Levack, B., op. cit., str. 76. – 77.

⁷⁸ Jedin, Hubert, *Velika povijest Crkve*, svezak III/II, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 184.

„bez ustručavanja, bez sudske buke i formalnosti“.⁷⁹ Navest ćemo odstupanja od uobičajenog sudskog procesa koja su inkvizitori, bez moralnih dvojbi, dopuštali. Ponajprije zabranjuju svjedočenje nizu osoba jer ih ne smatraju vjerodostojnima. To je naročito vrijedilo za suokrivljenike, koji se, prema propisima crkvenog prava, nisu smjeli ispitivati kao svjedoci u suđenju svojim suokrivljenicima, čak se ni obitelj nije mogla pojaviti kao svjedok u korist optuženoga, osim u slučajevima kada je istupala u korist optužbe. S obzirom na to da se strašnim mučenjima iznudilo priznanje, ne treba se čuditi da je za kratko vrijeme spaljeno stotine heretika. Crkveno je pravo jamčilo da sudac okrivljeniku mora otkriti ime osobe koja ga je prijavila i imena svjedoka koji su pozvani, a inkvizicija postavlja suprotno pravilo, prema kojemu se ta imena drže u tajnosti, tako da je okrivljeniku bilo onemogućeno braniti se od anonimnih svjedoka. Crkva je tako u svojoj želji da spriječi herezu otišla predaleko i odustala od svoje tradicionalne zabrane upotrebe torture i smrtne kazne, naravno, na obilazan način, uz pomoć svjetovne vlasti. To se najbolje vidi 1252., kada je Inocent IV. izdao bulu *Ad extirpanda*, kojom se obraća svjetovnim vlastima i naređuje im da u procesima protiv heretika trebaju upotrebljavati torturu. U istoj im je buli naredio da se okrivljeniku ne bi trebali povrijediti udovi kako ga se ne bi izložilo smrtnoj opasnosti, ali očigledno je bilo da se kod primjene takve torture ne može postaviti granica jer se okrivljenika mučilo dok se ne bi dobilo željeno priznanje. Inocent IV. propisao je upotrebu torture samo za svjetovne sudove, a ako bi neki crkveni inkvizitor upotrijebio torturu, bio bi pravno nesposoban obavljati bilo koju službenu funkciju dok ne dobije oprost od grijeha. Da bi pomogao inkvizitorima, papa Aleksandar IV. 1256. određuje da inkvizitori i njihovi pomoćnici imaju pravo dati oprost jedni drugima ako kojim slučajem u obavljanju dužnosti naprave nešto što ne bi smjeli. Od tada je tortura postala normalna pojava u procesu inkvizicije. Papa Klement V. (1305. – 1314.) u jednoj odredbi određuje da inkvizitor treba suglasnost biskupa ili njegovog zastupnika da bi okrivljenika stavio na torturu, no u praksi se pokazalo da su biskupi ostavljali inkvizitorima odriježene ruke.⁸⁰

U XIII. st. okrivljenik je mogao biti osuđen za svako teže kažnjivo djelo u dva slučaja: ako je priznao zločin ili ako je dokazano da ga je počinio, a tome su trebala

⁷⁹ Bayer, V., op. cit., str. 101. – 102.

⁸⁰ Idem., str. 102. – 105.

svjedočiti barem dva očevidca. Ovo je samo izgledalo kao garancija da nevini neće biti osuđeni, no ustvari je bilo vrlo opasno jer je to uzrokovalo da se tortura počela redovito primjenjivati. Pošto je dobrovoljno priznanje bilo vrlo rijetko, nije bilo druge nego iznuditi priznanje pomoću torture i drugih prisilnih sredstava. Tako je i pravilo o dvojici svjedoka palo u vodu jer se, naravno, i tu moglo iznuditi priznanje. U praksi je sve ovisilo o inkvizitorima, pa su se tako okrivljeniku prvo pokazivale sprave za mučenje. Sam pogled na njih bila je dovoljna psihička tortura i već je tu moglo doći do dobrovoljnog priznanja, a ako to nije djelovalo mučili su okrivljenika onoliko dugo dok nije priznao zločin ili dok inkvizitor nije smatrao da je dovoljno mučen. Ako je okrivljenik na torturi priznao, nakon dvadeset i četiri sata od završetka mučenja moralo ga se upitati ostaje li kod istog priznanja jer se smatralo da priznanje na torturi ne vrijedi ako nije kasnije potvrđeno. Ako okrivljenik nije potvrdio priznanje, bio bi opet podvrgnut torturi jer su inkvizitori odustajanje od priznanja smatrali kao ponovno upadanje u herezu. No, tortura nije bilo jedino sredstvo iznude priznanja. Često se okrivljenicima obećavalo da će biti blago kažnjeni ako odmah priznaju ili bi im davali razna obećanja, no onda bi ih preuzeo drugi inkvizitor koji se nije na to obazirao. Također su znali okrivljenike držati godinama u zatvoru kako bi ih „smekšali“, a tamo su bili okovani u užasnim uvjetima i često umirali. Ako okrivljenik prvi put odgovara zbog hereze, prizna i pokaje se, bilo je moguće da ga osude na hodočašće ili na tamnicu, a ako se nije pravodobno pokajao, bio je osuđen na izručenje svjetovnoj vlasti, a to je značilo smrt na lomači. Ako je već prije osuđivan, presuda je uvijek bila izručenje svjetovnoj vlasti.⁸¹

Pod osobnim utjecajem pape Ivana XXII. (1316. - 1334.), koji je stolovao u Avignonu,⁸² u južnoj Francuskoj dolazi do masovnih progona čarobnjaka od strane

⁸¹ Idem., str. 106. – 109.

⁸² „Avignonski pape, razdoblje crkvene povijesti u kojemu su sedmorica papa (1309–1377) i dvojica protupapa (1378–1408) stolovali u Avignonu, ovisni o francuskom kralju. Razdoblje je počelo kada je francuski kralj → Filip IV. Lijepi nagovorio papu → Klementa V. (1305–14) da napusti sjedište u Rimu u kojem je bilo teško održavati autoritet u odnosu prema rimskim feudalnim obiteljima. Svi su pape u Avignonu nakon Klementa V. bili Francuzi: Ivan XXII. (1316–34), Benedikt XII. (1334–42), Klement VI. (1342–52), Inocent VI. (1352–62), Urban V. (1362–70) i Grgur XI. (1370–78). Teško stanje u Papinskoj Državi i osobito nastojanja u samoj Crkvi pod vodstvom sv. Katarine Sijenske i sv. Brigite Švedske dovele su do toga da se Grgur XI. konačno 1377. vrati u Rim. Slijedilo je razdoblje zapadnog raskola s istodobno izabranim papama u Rimu i Avignonu. Tako se razdoblje avignonskih papa produljuje na protupape Klementa VII. (1378–94) i Benedikta XIII. (1394–1424).“, „Avignonski pape“, dostupno na: <http://proleksis.lzmk.hr/10096/> (27.03.2016.).

Inkvizicije. On je za vrijeme svoga pontifikata od straha da će ga začarati više puta osobno naređivao inkvizitorima da progone određene osobe kao čarobnjake. Već smo spomenuli da je tako bilo najlakše riješiti se protivnika i tako je za Huga Gerauda, biskupa njegovog rodnog mjesta Chaorsa, smatrao da mu čarobnjačkim umijećem želi nauditi i osudio ga je na izručenje svjetovnoj vlasti, tako da je bio izbičevan i živ spaljen. Zatim je 1318. papa doznao da mu neki strašni čarobnjaci „rade o glavi“, a radilo se o nekom liječniku, brijaču i nekoliko svećenika. Papa ih je predao na suđenje i svi su na torturi priznali istinitost optužbi i bili spaljeni. U vezi s ovim papom postoji još puno takvih slučajeva, velik broj optuženih i progonjenih osoba bili su svećenici, među njima čak i jedan biskup. Takvim postupcima pape su potvrdili da su čarobnjačke pojave zaista stvarne, čim ih oni sami progone. Takav je bio i Ivanov nasljednik Benedikt XII. Bayer piše da je, prema podacima koji nisu u cijelosti kontrolirani, Inkvizicija u razdoblju od 1320. do 1350. spalila zbog čarobnjaštva samo u južnofrancuskom gradu Carcassonneu oko dvjesto osoba, a u Toulouseu oko četiristo osoba. Prema ovim podacima možemo zaključiti da su procesi protiv čarobnjaštva poprimili masovan karakter. Također, u ovim procesima možemo uočiti tendenciju da se sve više progoni osobe ženskog spola, a pojavljuje se mišljenje da čarobnjaci trebaju biti smatrani zasebnom heretičkom sektom.⁸³

Ako obratimo pozornost na procese svjetovnih sudova kada se radi o čarobnjaštvu, od početka XIII. do sredine XV. st. oni nam daju posve novu sliku u usporedbi s prikazanim procesima Inkvizicije. Možemo primijetiti da su svjetovni sudovi bili pod jakim utjecajem rimskog prava, koje je činilo temelje tadašnjeg pravnog sustava. Sadržavalo je i odredbe koje su se ticale hereze, što je tada bilo jako bitno jer je efektivan pravni kontekst već postojao, kao i sankcije na kojima je Inkvizicija temeljila svoje djelovanje.

„Inkvizitorski (istražni) kazneni postupak nastaje u Rimu u vrijeme carstva, kasnije ga prihvaća kanonsko pravo, u 13. st. talijanski gradovi, te u 16. st. djelovanjem glosatora i postglosatora biva prihvaćen u njemačkim zemljama. Kazneni postupak pokreću tijela državne vlasti po službenoj dužnosti (*ex officio*), s pretpostavkom da je kazneno djelo počinjeno, te sa ciljem da se kazni počinitelj.

⁸³ Bayer, V., op.cit. str. 121. – 125.

Karakterizira ga tajnost postupka, mogućnost primjene torture radi iznuđivanja priznanja okrivljenika, koji je u poziciji objekta u postupku, te sinteza funkcija kaznenog progona i vođenja postupka u osobi profesionalnog suca. Za izricanje osuđujuće presude potrebno je priznanje okrivljenika ili iskazi dvaju svjedoka, a u slučaju nedovoljnog broja valjanih dokaza sud ne donosi oslobađajuću presudu, već izriče tzv. otpuštanje ispod suđenja. Posljedica sudske odluke o tzv. otpuštanju ispod suđenja je mogućnost obnavljanja kaznenog postupka u svakom trenutku ukoliko se prikupe novi dokazi.⁸⁴

Krajem XII. st. Inkvizicija je u Italiji, Španjolskoj i u Njemačkoj stekla ogromnu moć, dok u Engleskoj i Skandinaviji, u to isto vrijeme, nikada nije doživjela procvat jer se u tim zemljama zakonodavstvo nije oslanjalo na rimsko pravo. No, zato se širila u Francuskoj. Ustanova inkvizicije, nastavši u XIII. st., potrajala je sve do kraja tzv. feudalne epohe, u kojem buržoazija igra vodeću ulogu. U mnogim je zemljama crkvena inkvizicija prestala djelovati, ali ju je postupak svjetovnih sudova nadživio.

⁸⁴ Krmpotić, Pavao, „Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarom pravu Dubrovačke Republike“, *Pravnik : časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol., 40, No., 83, Prosinac 2006., str. 86. – 87.

3.4. Španjolska inkvizicija

Inkvizicija se najčešće povezuje sa Španjolskom, iako je tamo počela djelovati relativno kasno i imala dugotrajan razvitak prije toga, no ondje je Inkvizicija djelovala kao zasebna institucija, a uvela je posve nove, gotovo nezamislive, oblike strahovlade. Godine 1238. u Aragonu je prvi put ustanovljena inkvizicija na Iberskom poluotoku. Godine 1474. na kastilijsko prijestolje dolazi Izabela, a pet godina kasnije njen suprug Ferdinand postaje aragonski kralj. Na Pirinejskom poluotoku tada je bilo mnoštvo javnih i prikrivenih židova i muslimana. Namjera novog kraljevskog para bila je iskorijeniti svaku židovsku ili islamsku enklavu u području njihove vladavine, kako bi imali veću kontrolu nad cjelokupnim društvom. Za vrijeme njihove vladavine Španjolska je napravila velik iskorak k ujedinjenju, ali rasla je nesnošljivost prema nepoželjnim grupama te dolazi do progona muslimana i židova, te heretika. Izabela i Ferdinand su zatim uspostavili vlastitu inkviziciju 1478., koja im je koristila za „učinkovito suzbijanje svake oporbe u društvu.“⁸⁵ Metode koje je koristila u progonu heretika bile su slične inkvizicijskim metodama u drugim zemljama, a najveća je razlika ta da ona nije bila dijelom Crkve, već je bila sredstvo svjetovne vlasti te je bila daleko nemilosrdnija i okrutnija u progonima. Tako je papa Siksto IV. 1. studenog 1478. morao izdati bulu kojom je službeno dao svoje dopuštenje za stvaranje jedinstvene španjolske inkvizicije. Ferdinand i Izabela su zatim 17. rujna 1480. imenovali dva dominikanska inkvizitora, Miguela de Morilla i Juana de San Martina, koji su započeli svoje djelovanje.⁸⁶ Prvi *auto da fé*⁸⁷ dogodio se 6. veljače 1481. i tada je spaljeno šestero ljudi. Iste godine daljnja uhićenja i spaljivanja su se nastavila, suvremenici upućuju da je na lomači spaljeno čak dvjesto devedeset i osam osoba, a sedamdeset i devet je bilo osuđeno na doživotan zatvor. U veljači 1482. papa imenuje još sedmoricu dominikanskih inkvizitora. Jedan od te sedmorice

⁸⁵ Goldstein, Ivo - Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb, 2006., str. 422. – 423.

⁸⁶ Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of Spain*; vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1906., str 157. (vlastiti prijevod).

⁸⁷ „auto da fé (port.: čin vjere; prema lat. actus fidei), u inkvizicijskom procesu, svečana objava presude nad optuženima zbog krivovjerja. Izvodila se u crkvi i na gradskome trgu, u prisutnosti građana. preno uništenje spaljivanjem, os. nepoćudnih knjiga.“ „auto da fé“, *Hrvatski leksikon*; dostupno na: <http://www.hrleksikon.info/definicija/auto-da-fe.html> (28.03.2016.).

postao je najpoznatiji predstavnik španjolske inkvizicije, Tomás de Torquemada, poznat kao nemilosrdan i neumoran borac protiv apostazije, za što je dobivao pohvale od brojnih papa, a ostat će zapamćen kao najokrutnija i najnemilosrdnija ličnost toga doba.⁸⁸ Nakon što je Torquemada imenovan za glavnog inkvizitora, imao je moć imenovati i svrgavati inkvizitore, a inkvizicijski sudovi ustanovili su svoju vladavinu u svim većim španjolskim gradovima.⁸⁹

Stalni sudovi španjolske inkvizicije bili su: Toledo, Sevilla, Valladolid, Corte (Madrid), Granada, Córdoba, Murcia, Llerena, Cuenca, Santiago (Galicija), Logroño i Kanari, pod krunom Kastilije te Zaragoza, Valencia, Barcelona i Mallorca pod krunom Aragona. Lea navodi da je osim ovih bilo još privremenih sudova koje je gotovo nemoguće prebrojiti te da popis zato nije kompletan, već odraz onoga što se pronalazilo u dokumentima.⁹⁰

Kao odgovor na ogorčena pisma španjolskih biskupa, Siksto IV. izdaje bulu 18. travnja 1482. u kojoj kaže da su: „mnogi vjerni kršćani, na temelju svjedočanstava robova, neprijatelja i nedostojnih svjedoka, bez valjanih dokaza bačeni u svjetovne zatvore, gdje su mučeni i osuđeni kao heretici, oduzeta im je imovina te su predani u svjetovne ruke kako bi bili smaknuti. S obzirom na brojne pritužbe koje su došle do njega u vezi s time, on je naredio da u budućnosti biskupi trebaju biti pozvani da djeluju uz inkvizitore; da imena i dokaze tužitelja i svjedoka treba dostaviti optuženom, kojemu bi se trebalo pružiti savjetovanje i da se dokazi za obranu i sve zakonite iznimke trebali slobodno prihvatiti.“⁹¹

Nakon toga papa inkviziciji oduzima sve ovlasti, što je razljutilo Ferdinanda i papa je morao izdati novu bulu 1483., kojom uspostavlja organizaciju pod imenom Consejo de la General y Suprema Inquisición (Vijeće opće i vrhovne inkvizicije), praktično skraćenim u La Suprema, koje je imalo nadležnost nad svim pitanjima vezanim za vjeru. Kako bi se osigurala podređenost tom novom tijelu vlasti, postavljen je uvjet da je predsjednik La Supreme treba imati potpunu kontrolu nad imenovanjem i otpuštanjem pojedinih inkvizitora koji su, poslani od strane pape,

⁸⁸ Lea, H. C., op. cit., str. 157. – 166.

⁸⁹ Idem., str. 174. – 175.

⁹⁰ Idem., str. 541.

⁹¹ Idem., str. 233.

mogli nepriznavati autoritet La Supreme. Zato je trebalo stvoriti novi sustav kojem je na čelu, prema kraljevskom izboru, bio de Torquemada.⁹²

Španjolska je inkvizicija imala slične propise i metode kao i papinska inkvizicija te su se i u njoj kao i u drugim zemljama ljudi njome koristili kako bi se osvetili ili eliminirali suparnike jer je svatko mogao tužiti svakoga. To je postizalo željeni cilj jer su optuženici redovito lišavani sve imovine i trenutačno su im konfiscirana sva dobra. Inkvizitori su zlorabili svoj položaj na razne načine, uključujući i progon onih koji nisu bili optuženi za herezu, „skupljajući naknade, provizije i nesumnjivo mito i prodajući nepravdu svima koji su je htjeli kupiti, dok je strepnja od njihove osude sprječavala bilo kakvo protivljenje ili protest.“⁹³ Osnovni cilj svega toga bilo je pribavljanje što više optuženika, čime su držali stanovništvo u strahu i pokornosti. La Suprema, kao glavno tijelo španjolske inkvizicije, imala je vlastita pravila po kojima se ravnala, a prva su bila *Instrucciones de Sevilla*, propisi koje je Torquemada u dogovoru s ostalim inkvizitorima iz Seville sastavio. Kasnije su uslijedili i drugi propisi koji su bili neophodni jer, kako Lea kaže, ti propisi ukazuju na to: „kako je inkvizicija postala autonomno tijelo - *imperium in imperio* - oblikujući vlastite zakone i podliježući samo rijetko prakticiranoj vlasti Svete Stolicе i više ili manje oklijevajuće kontrole krune.“⁹⁴

Španjolska inkvizicija je primjenjivala posebnu vrstu mučenja za svaki zaseban proces, predsjedajući lokalni sud trebao je zasebno procijeniti kako i za koji zločin primijeniti koji način mučenja. Tijekom inkvizicijskih istraga i ispitivanja s inkvizitorima nazočni su bili pisar, tajnik, mučitelj, liječnik, predstavnik lokalnog biskupa i krvnik. Kada bi sud donio odluku, optuženog bi odveli u prostoriju za saslušanje u kojoj su ga čekali inkvizitori i lokalni klerici. Optuženiku bi se tada objavila odluka te bi mu se pružila još jedna prilika za priznanje svojih grijeha, a ako ne bi priznao, službena presuda nalagala je mučenje. Predstavljanje mogućeg fizičkog mučenja zapravo je bilo psihičko mučenje jer je iščekivanje agonije bilo gotovo jednako djelotvorno za izvlačenje priznanja kao što je to bila fizička tortura. Lea napominje da se za mučenjem nije posezalo uvijek, kao što je to bio slučaj s Rimskom inkvizicijom, ali su vrlo često pribjegavali kazni zatvora. To se mijenja

⁹² Idem., str. 237.

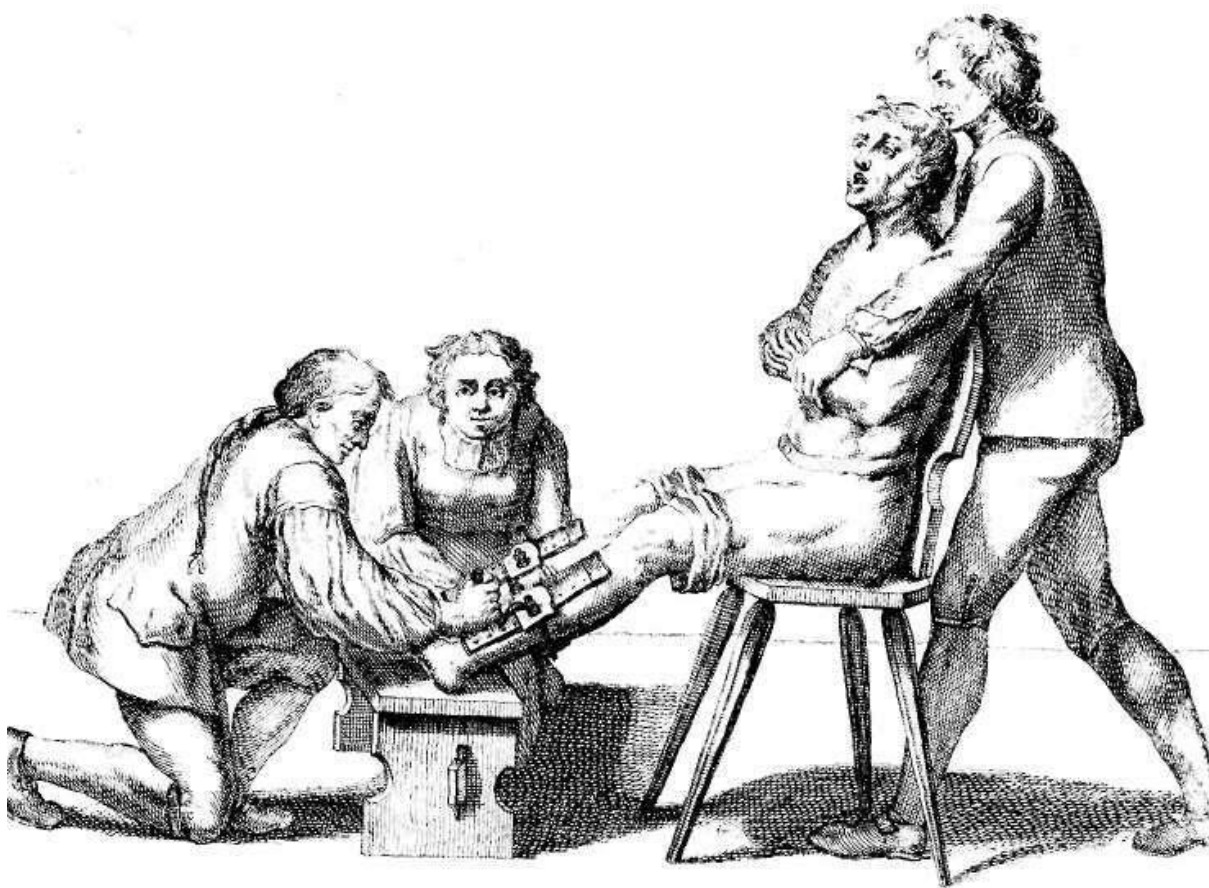
⁹³ Idem., str. 529.

⁹⁴ Idem., str. 181.

1561., kada se zahtjeva da bude uključena u svaki proces, zbog rezultata koje daje.⁹⁵ Nakon čitanja osude španjolski su inkvizitori odveli osuđenika u sobu za mučenje, gdje je skinut do gola i postavljen na sprave za mučenje, a zatim bi se morao zakleti da će govoriti istinu. Godine 1524. izdan je edikt koji je zabranjivao mučitelju nošenje krinke, no nedugo zatim bilo im je dopušteno nošenje kapuljače, a u XVII. st. su ponovno smjeli nositi maske. Inkvizicija je u Španjolskoj bila ovisna o svjetovnim sudovima i njihovim krvnicima, tako da se može uočiti određeni uzorak u metodama mučenja koje su primjenjivane. U ranijem periodu upotrebljavalo se mučenje vodom, gdje je osuđenik položen na nekakav oslonac poput ljestvi (*potro*), vezan oštrom užadi (*garrotes*) i okrenut naopako, sa željeznim obručem oko glave i potpuno imobiliziran, a traka tkanine (*toca*) gurnuta mu je niz grlo i niz nju se polagano cijedila voda iz staklenke, što je izazivalo gušenje. Drugi primjer je naprava za istezanje udova (*garrucha*), drugdje poznata kao *strappado*: optuženikove ruke vezali bi iza njegovih leđa, zapešća bi mu vezali za klin koji je bio na stropu, objesili bi utege na njegova stopala i tako ga podizali dok ne bi bila postignuta maksimalna bol; kada bi ga naglo spustili, došlo bi do iščašenja udova. Ovakva okrutna mučenja, ako bi optuženik preživio, osiguravala su daljnju patnju jer bi ostao osakaćen ili nepovratno oštećenog zdravlja. Kraj inkvizicije došao je kada je francuska vojska 1808. okupirala Španjolsku, a četvrtog prosinca iste godine Napoleon stiže u Madrid i izdaje dekret kojim ukida inkviziciju i zapljenjuje svu njenu imovinu.⁹⁶

⁹⁵ Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of Spain*, vol. III., Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1901., str. 1. – 15. (vlastiti prijevod).

⁹⁶ Idem., str. 17. – 20.

Slika 1. Prikaz mučenja⁹⁷

⁹⁷ Preuzeto iz knjige *Constitutio criminalis Theresiana*, Beč 1769., u Institoris H. - Sprenger, J., 2006.

Slika 2. Prikaz mučenja⁹⁸

⁹⁸ Ibidem.

4. PROGON VJEŠTICA

4.1. *Malleus maleficarum*

Knjiga zloglasnih Heinricha Institoris i Jacoba Sprengera, koju se smatra prekretnicom u progonu vještica i kojoj je široka rasprostranjenost omogućena izumom tiskarskog stroja, zaslužna je za masovno širenje mržnje, zaludnosti progonom vještica i načinima njihova uništenja. Tiskana prvi put 1487. godine i donosi fanatizam koji prijeti istrebljenjem svih koji drugačije misle te mizoginiju jer se sada fokus usmjerava na žene, što vidimo i u samom naslovu *Malj koji ubija vještice*. U knjizi nalazimo i tekst bule *Summis desiderantes affectibus*, tj. „Žarko želeći“, pape Inocenta VIII. iz 1484., koja je odobrila takav progon vještica. Papa spominje i autore knjige: „Ljubljani naši sinovi, Heinrich Institoris i Jakob Sprenger, profesori teologije i dominikanci, bili su apostolskim pismom izaslani, kao što su to i sada, za inkvizitore heretičke opaćine... žarko želeći ukloniti sve zapreke koje bi na bilo koji način mogle inkvizitorima ometati vršenje dužnosti, i prikladnim sredstvima spriječiti da zaraza heretičke opaćine i drugih takvih zlodjela, ne širi svoj otrov na propast mnogih nevinih duša... na temelju apostolske vlasti ovim pismom određujemo, da spomenuti inkvizitori imaju pravo ondje vršiti takvu inkvizitorsku službu, i da im se mora dopustiti da zbog navedenih prijestupa i zločina pravedno popravljaju, zatvaraju i kažnjavaju takve zločince, bez zapreka i smetnji.“⁹⁹ Knjiga sadrži tri dijela. U prvom dijelu knjige autori pišu o „tri bitna elementa čarobnjaštva, koji su vrug, vještica i pristanak svemogućeg Boga“. U drugom dijelu govori se „o načinima izvođenja radnji čarobnjaštva i kako se mogu dopušteno ukloniti“, a treći dio govori „o sudskim postupcima pred crkvenim i svjetovnim sudovima, protiv vještica, i uistinu svih heretika“.

XIV. st. vrijeme je papinskog „sužanjstva“ u Avignonu i vrijeme Velike shizme (crkvenog raskola, od 1305. do 1376.) te Stogodišnjeg rata „kad dvoglava Crkva više i ne slič i Crkvi, kad plemstvo i kralj, koje su Englezi sramotno zarobili, satiru narod da bi od njega iskamčili otkup. Sabati tada dobivaju grandiozan i stravičan oblik crne

⁹⁹ Institoris, H. - Sprenger, J., op. cit., str. 521. – 522.

mise, naopake službe, čiji sudionici izazivaju Isusa, pozivaju ga da ih sprži gromom, ako može.“¹⁰⁰ Michelet nadalje objašnjava kako je u svom prvom obliku crna misa na strani Eve, koja je istjerana iz Raja. „Na sabatu je žena sve. Ona je i svećenica, i oltar, i hostija kojom se svi pričešćuju. Nije li ona tu zapravo, Bog?“¹⁰¹ Michelet ovdje staje na stranu žene koja je od pamtivijeka u podređenom položaju te smatra da se na taj način žena uspjela izboriti za sebe. Počevši od 1300., kada su se u pučka umiješala nova crkvena vjerovanja, njeno liječenje najednom se smatralo vradžbinom, a lijekovi koji su do tada pomagali, proglašeni su otrovima.¹⁰² Ovom knjigom dolazi do procvata literature koja daje upute (*directoria*) za ispitivanje hereze, koja je bila najteži grijeh. Za borbu protiv vračanja, postojali su posebni priručnici, „maljevi za vještice“, koji su, poput *Malleusa*, s tim da je on bio na prvom mjestu, bili vodič sudovima Inkvizicije u procesima protiv vještica.¹⁰³

„Nadalje, čarobnjaštvo se od svih drugih štetnih i tajanstvenih umijeća razlikuje po tome, što je od svih supersticija najopakije i najgnusnije, a i svoje ime izvodi iz činjenja zla i huljenja prave vjere (*Maleficae dictae a maleficiendo, seu a male de fide sentiendo*). Ukažimo i na činjenicu da ovo gnusno i opako umijeće iziskuje postojanje četiriju uvjeta: najprofanije odreknuće katoličke vjere ili, barem, poricanje određenih vjerskih dogmi; predavanje zlu tijelom i dušom; žrtvovanje nekrštene djece Sotoni; odavanje najrazličitijim tjelesnim požudama s inkubima i sukubima i svakojakim nečistim užicima.“¹⁰⁴

Michelet ističe da je ovakva etimologija izjednačavala magiju sa zlim mišljenjem, što bi značilo da su svi oni koji „krivo“ misle mogli biti spaljeni. *Malleus* započinje izjavom: „Je li vjerovanje da postoje takva stvorenja kao što su vještice, toliko katoličko, da tvrdoglava obrana suprotnog stajališta neosporno odiše herezom.“¹⁰⁵ Tu vidimo odjek papinske bule iz 1484. i priznavanja čarobnjaštva. Nadalje, *Malleus* zaključuje da vragovi trebaju posrednika kako bi učinili neku štetu, i kao posljedica toga ljudska bića su postala krivci za sve zlo. Tako *Malleus* tvrdi da

¹⁰⁰ Michelet, J., op. cit, str. 109.

¹⁰¹ Idem., str. 110.

¹⁰² Idem., str. 100. – 111.

¹⁰³ Idem., str. 135.

¹⁰⁴ Institoris, H. - Sprenger, J., op. cit., str. 109.

¹⁰⁵ Idem., str. 79.

vještice mogu imati toliku moć s kojom mogu usmrtiti ljude i životinje, prouzročiti mušku impotenciju i sterilnost, izazvati vremenske nepogode i prirodne katastrofe, putovati zrakom itd. *Malleus* je svjestan da neki inkvizitori, zbog straha od demona, nisu htjeli kažnjavati vještice, pa ih se uvjerava da vještice ne mogu naštetiti inkvizitorima, premda proturječe sebi samima zato što su prethodno nabrajali i preuveličavali vještice moći, jer postoje tri vrste ljudi koje je Bog blagoslovio i kojima vještice ne mogu naštetiti. Prvi su oni koji ih po službenoj i javnoj dužnosti kažnjavaju, drugi su oni koji se svetim obredima Crkve služe da djeluju protiv njih i treći su oni koje su blagoslovili anđeli.¹⁰⁶

Za pisce *Malleusa* žena je očiti krivac za sve, osim lijepih žena na meti su bile i babice, koje se krivilo za smrt djece pri porođaju jer se smatralo da su ih one ubile za žrtvu đavlu. Također, smatralo se da su djeca koja su bila bolesna ili su imala neku vrstu tjelesne i duševne mane ureknuta od strane vještica. *Malleus* osuđuje i djevojke koje su bile iskorištene i odbačene; naravno, muškarac nije krivac već žrtva ženskog senzualnog ponašanja. Vještice su se tada, kako bi se potkrijepilo takvo mišljenje, često prikazivale bez odjeće. *Malleus* spominje razne vradžbine, kao što je kuhanje i jedenje djece. Od samog početka knjige nalazimo proturječnosti, Michelet je to jako dobro opisao: „Metoda je svuda ista. Najprije dolazi zdrav razum, a zatim otvoreno, izravno opovrgavanje tog istog zdravog razuma“.¹⁰⁷ Ironično je to da je ova knjiga puna primjera kako đavao i demoni preuzimaju prevlast od Boga. Michelet zato piše: „Dopustiti tako potpunu zabludu, dopustiti da se povjeruje da je đavo sve, a Bog ništa, više je nego *dopustiti*: to znači osuditi na prokletstvo cijeli jedan svijet nesretnih duša koje ništa ne štiti od greške.“¹⁰⁸ Znači da su svi podložni utjecajima i da se nitko ne može spasiti od đavla koji vreba iza svakog ugla kako bi ulovio sljedeću ljudsku dušu.

Kako je ludilo sve više napredovalo od sredine XV. st., kada su crkvena inkvizicija i svjetovne vlasti prihvatili pojam zločina čarobnjaštva, pa sve do XVIII. st., u Europi se pogubilo na lomači stotine tisuća ljudi. Kako su većinom progonjene žene, ti procesi nazivaju se procesima protiv vještica. Ludilo se širilo iz Švicarske,

¹⁰⁶ Idem., str. 220.

¹⁰⁷ Michelet, J., op. cit., str. 139.

¹⁰⁸ Idem., str. 144.

Italije i Francuske, a nakon tih zemalja na red dolaze i Njemačka, Španjolska, Belgija, Nizozemska, Škotska, Engleska itd. Za to je zasigurno zaslužno usvajanje pojma čarobnjaštva te priznavanje da postoji zločin čarobnjaštva. Do tada se to smatralo samo jednom vrstom odmetništva od vjere, apostazijom.¹⁰⁹ Kao što smo primijetili, za Crkvu je to bio problem jer nisu štovali Boga već đavla, a za svjetovnu vlast problem je bio maleficij, tj. nanošenje štete čarobnom moći, tako da se država i Crkva udružuju u progonu čarobnjaštva kroz Inkviziciju. Do XV. st. zločin čarobnjaštva se odnosio samo na ugovor s đavlom i odmetništvo od vjere, dok od XV. st. nadalje počinje se smatrati da, ako postoji ugovor s đavlom, čarobnjak ima i spolni odnos s đavlom, sudjeluje u sabatu, a ljudima nanosi razne štete. Također se dotada smatralo da je čarobnjaštvo izolirana pojava, a od XV. st. nadalje smatra se da postoje sekte čiji su članovi međusobno usko povezani, tako da je okrivljenik, kada bi bio priveden, bio prisiljen odati i članove svoje sekte. Iz toga proizlazi da su se iz procesa protiv jednog okrivljenika rađali nebrojeni novi procesi.¹¹⁰

U XV. st. inkvizitori tvrde da je moć vještica stvarna i da se ne može odbaciti kao puka fantazija. Tu doista možemo vidjeti koji je utjecaj imala papinska bula iz 1484., posve je preobličila dotadašnje stajalište i službeno priznala čarobnjaštvo kao stvarnost. Kako je Crkva raznim papinskim bulama konstantno uvjeravala u opasnost od vještica, tako su i neki drugi autoriteti tome pridonosili, npr. Sveučilište u Kölnu je 1491. izdalo upozorenje u kojem tvrdi da je: „raspravljati o stvarnosti čarobnjaštva značilo snositi krivnju za ometanje inkvizicije.“¹¹¹ Situacija se doista preokrenula jer se dotada vjerovanje u čarobnjaštvo smatralo herezom, a s novim odredbama nevjerovanje u efekte čarobnjaštva postalo je herezom.

Heinrich Kramer bio je dominikanac koji je oko 1474. imenovan za inkvizitora Salzburga i Tirola, a 1500. imenovan je inkvizitorom Češke. Neki Kramera smatraju većinskim autorom *Malleusa*, čak i jedinim autorom, a mnogi su tražili poveznicu između njegove osobnosti koja bi mogla rasvijetliti zašto je djelo takvo. Opisan je kao

¹⁰⁹ Bayer, V., op. cit., str. 126. – 127.

¹¹⁰ Idem., str. 128. – 130.

¹¹¹ Lea, Henry Charles, *A History of The Inquisition of The Middle Ages*; vol. III., Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1901., str. 506. (vlastiti prijevod).

netko tko gaji gotovo „patološku mržnju prema ženama“.¹¹² Jacob Sprenger bio je dominikanac, teolog i papinski inkvizitor aktivan u Njemačkoj u XV. stoljeću. Rođen je u Baselu, a studirao je u Kölnu, gdje je 1475. doktorirao teologiju. Godine 1472. postao je prior dominikanskog samostana u Kölnu. Od 1481. proveo je brojne inkvizicijske procese vezane za herezu i vraćanje u Porajnju i u južnoj Njemačkoj. U tom svojstvu radio je i surađivao s Kramerom. Sprenger je 1488. imenovan poglavarom dominikanske provincije Teutonije. Iako se smatra koautorom *Malleusa*, postoje dokazi koji ukazuju da Sprenger nije uopće ili, ako jest, onda jako malo, sudjelovao u pisanju *Malleusa*. Godine 1972. otkriveno je pismo koje je napisao Sprengerov nasljednik u Kölnu, Servatius Fanckel. Fanckel je poznavao Sprengera i naveo je da on nije bio uključen u pisanje *Malleusa*, a s obzirom na to da je izrazio svoje divljenje prema *Malleusu*, pretpostavlja se da nije imao motiva poreći stvarnu uključenost Sprengera. Najvjerojatnije je da su Sprengerovo ime uključili jer je on kao ugledan teolog mogao doprinijeti ugledu i vjerodostojnosti djela.¹¹³

U *Malleusu* se posebno obraća pažnja demonskim bićima inkubima i sukubima, koji su općili s nedužnim ljudima. „Što se tiče načina na koji vještice spolno opće s demonima - inkubima, valja ukazati na šest točaka. Prvo, od kakvog je elementa načinjen demon i tijelo koje on preuzima. Drugo, je li taj spolni čin uvijek popraćen unošenjem sjemena, primljenog od drugog muškarca. Treća se točka odnosi na mjesto i vrijeme, naime, je li ta radnja učinkovitija u neko određeno vrijeme. Četvrto, mogu li žene vidjeti taj čin, i opće li demoni samo s onima koji su na takav način začeti. Peto, vrše li takve radnje demoni samo s onima, koje su primalje žrtvovalе vragu kao novorođenčad. Šesto, pruža li takav čin veći ili manji spolni užitak.“¹¹⁴ Ovaj nam citat pokazuje da je ono što se podrazumijevalo pod spolnim odnosom s demonima vrlo detaljno objašnjeno, kao što su detaljno objašnjeni i ostali grijesi vještica. Stvara se novi složeni pojam onoga što se sve podrazumijeva da vještice prakticiraju i u prvi plan stavlja ženu kao jedinu grešnu jer i naslov govori o vješticama, a ne o vještcima. Vrlo je ironično to što se općenje s takvim bićem

¹¹² Bailey, M. D., op. cit., str. 125. – 126.

¹¹³ Idem., str. 80.

¹¹⁴ Institoris, H. - Sprenger, J., op. cit., str. 251.

smatralo grijehom, dok se istodobno, naravno, ne znajući, tako parodiralo Djevičansko Začeće jer je sam Isus Krist začet po Duhu Svetom.

Inkvizicija je tako započela vladavinu straha i smrti koja se širila Europom. Kako se vjerovalo da postoje načini obrane od vješticih moći, pri njihovom zarobljavanju poduzete su sve mjere kako se vještica ne bi mogla obraniti ili začarati zatočitelje. Tvrdi se da: „...revno obdržavanje crkvenih obreda sprječava djelovanje njihovih vradžbina; dakle, škropljenje blagoslovljenom vodom ili uzimanje posvećene soli, dopuštena primjena svijeća na dan Očišćenja i blagoslovljenih palminih grančica, itd. Crkva se upravo radi toga u svojim egzorcizmima služi takvim sredstvima da oslabi vražju moć.“¹¹⁵ Vještica je tako pred sućem morala stajati okrenutih leđa kako ga ne bi začarala te nikada nikoga nije smjela dotaknuti. Sucima je savjetovano da nose blagoslovljenu sol posvećenu na Cvjetnu nedjelju oko vrata, iako se njima „nije moglo nauditi“. Tako se u trećoj glavi knjige raspravlja o načinu postupanja prilikom izricanja konačne presude.

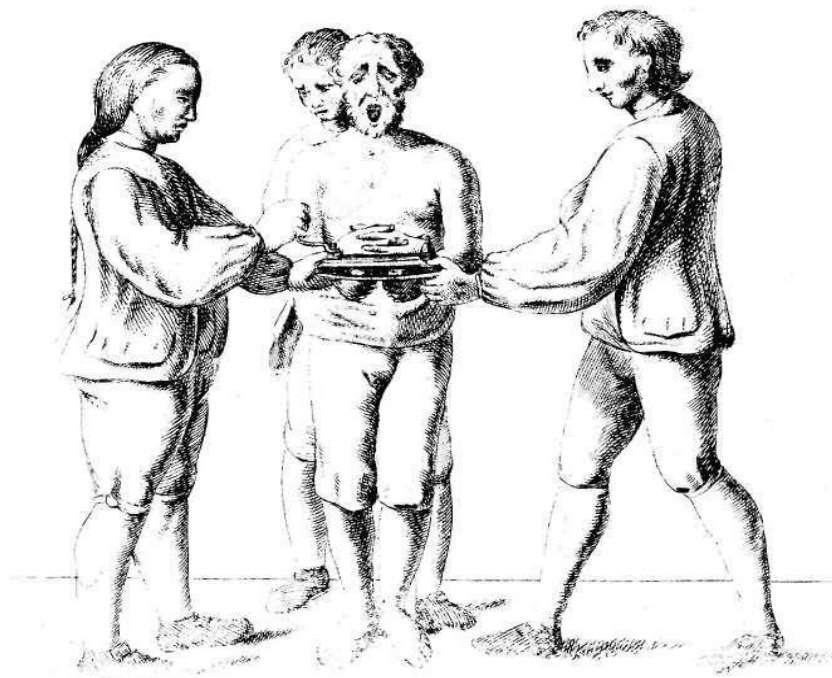
Ako vještica nije odmah priznala, započelo bi ispitivanje: „...neka ga podvrgnu lakim mukama, bez prolijevanja krvi, imajući na umu da je mučenje često varljivo i neučinkovito. Jer neki su ljudi toliko mekog srca i slaboga duha, da će pod najblažim mukama priznati sve, bila to istina ili laž. Drugi su, pak, toliko tvrdoglavi da se ni pod najvećim mukama istina iz njih neće moći istjerati. Neki koji su već prije podvrgnuti mučenju, drugi ga put mnogo lakše podnose, jer su im se ruke već navikle na istezanja i iskrivljavanja pod spravama, kojima je cilj da ispitanika toliko oslabe, da teško podnosi mučenje. Drugi su začarani tako, da će radije umrijeti nego li priznati istinu, jer su postali neosjetljivi na bol.“¹¹⁶ Kao što možemo primijetiti u ovome citatu, mučenje je bilo neizbježno, naročito ako osuđenik nije odmah priznao svoje „grijehe“, što je garantiralo daljnje mučenje za otkrivanje „istine“ i otkrivanje suučesnika. Katolici nisu bili jedini koji su se služili ovom literaturom; tek osnovane protestantske crkve također se služe *Malleusom*, tako da su do sredine XVI. st. protestanti i katolici podjednako bili gorljivi u spaljivanju vještica, a točan broj žrtava još uvijek nije utvrđen.

¹¹⁵ Idem., str. 379.

¹¹⁶ Idem., str. 467. – 468.

4.2. Instrumentarij torture

Riječ „tortura“ dolazi iz srednjovjekovnog latinskog jezika „*sr/lat.* tortura: savijanje, mučenje $\approx$ torquere: savijati“.¹¹⁷ Mnoga karakteristično kršćanska mučenja bazirala su se na svijanju udova ili njihovu razvlačenju jer Crkva nije smjela proliti krv. U srednjem vijeku mučenje se koristi za dobivanje informacija, kako bi se iznudila priznanja, za kažnjavanje osumnjičenih osoba, plašenje protivnika te zadovoljenje osobne mržnje prema pojedincima ili grupi ljudi.

Slika 3.: Prikaz mučenja okrivljenika¹¹⁸

Inkvizitor bi svoj dolazak najavio nekoliko dana unaprijed, njegov dolazak se najčešće objavljivao na misi, kako bi se što više ljudi odazvalo i prisustvovalo njegovoj propovijedi, gdje bi objasnio kakva je njegova misija i svrha posjeta. Zatim bi

¹¹⁷ „Tortura“, *Hrvatski jezični portal*; dostupno na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search> (05.04.2016.).

¹¹⁸ Preuzeto iz knjige *Constitutio criminalis Theresiana*, Beč 1769., u Institoris H. – Sprenger. J., 2006.

pozvao sve koji su željeli obraniti svoju vjeru da se jave s informacijama, obično u vremenskom roku od šest do dvanaest dana. On bi zatim proglasio takozvano „vrijeme milosti“, koje je obično trajalo petnaest do trideset dana, za one koji su željeli priznati krivnju za herezu i prijaviti svoje suradnike. Kazne su onda bile blaže i varirale su od potpunog izuzeća od kazne, u slučaju pokajanja, ili slanja na hodočašće. Naravno, bilo je vrlo jasno izrečeno da kada to određeno vrijeme prođe, kazne će biti najstrože moguće.¹¹⁹

„Praiskonska borba između Dobra i Zla s neba je prenesena u čovjekovu dušu, čime je otvoreno opasno poglavlje osobne krivice svakog pojedinca. Tako se đavao uvukao u ljudsku nutrinu.“¹²⁰ Priznanjem postojanja čarobnjaka pučanstvu se nudio krivac za grijeh i sve zlo, tako se čovjeka navodilo na promišljanje o vlastitim grijesima i čistoći duše jer se samo tako može zaštititi od zamki demona.

Kao što možemo primijetiti, Inkviziciji je očigledno bilo jako bitno prikupiti što veći broj krivovjernih; tako bi onaj pojedinac koji bi prijavio nekoliko krivovjernih, bili oni nevini ili ne, sebi osigurao blagu kaznu ili potpuno izuzeće od nje. Posljedica toga bio je, naravno, masovni strah koji je prisilio ljude da razmišljaju na način da je bolje što prije okriviti nekoga drugog kako bi spasili vlastitu kožu. Levack ističe da se, kada se priča o sudskoj torturi, ne misli na njezino korištenje kao kaznu za zločin. Najčešće sudovi muče krivce prije egzekucije i za vrijeme suđenja. Neki učenjaci razlikuju kaznenu od ispitivačke torture.¹²¹

Lea opisuje kako je obično izgledalo obavljanje pokore, čak i kada je najblaža kazna bila u pitanju. Pokajnik je morao postiti na određene dane i imao je točno propisano kada i koje namirnice smije konzumirati. Također se morao tri nedjelje za redom pojavljivati u crkvi, a svećenik bi ga bičevao pred okupljenim vjernicima, što bi odaslalo vrlo jasnu poruku. Bio je obavezan prisustvovati misi svaki dan te izmoliti velik broj molitava, a na blagdanske dane bio je dužan sudjelovati u procesijama i živjeti čedan život, sve dok mu grijesi službeno ne bi bili oprosteni. A u međuvremenu se i dalje vodio kao heretik te je bio prisiljen nositi prišiveni križ na svojoj odjeći, što je

¹¹⁹ Lea, H. C., op. cit., str. 372. – 387.

¹²⁰ Muchembled, Robert, *Đavao od XII. do XX. stoljeća: jedna priča*, Pelago, Zagreb, 2010., str. 72.

¹²¹ Levack, B. P., op. cit., str. 80.

bila tzv. *pœna confusibilis*¹²² ili ponižavajuća kazna. Na taj je način bio izvrnut stalnom zlostavljanju i bio je odvojen od zajednice vjernika te na kraju i izbačen iz društva zbog stigme koju nosi. Drugi oblik pokore bilo je hodočašće, put koji se prelazio pješke trajao bi godinama, ovisno o prilici to je moglo biti hodočašće u Svetu zemlju u ulozi križara, a bili su dužni donijeti potvrdu jeruzalemskog patrijarha o obavljenom hodočašću. Također je to moglo biti kraće hodočašće u neko poznato svetište poput Compostele. Pokora je također mogla biti u obliku novčane kazne, ali inkvizitori su često iznuđivali goleme količine novca, tako da je takva praksa na kraju prerasla u skandal. Na kraju, ako pokajnik ne bi preživio, smrt bi se protumačila kao Božja presuda jer osuđenik nije bio dovoljno kažnjen, a imovina bi mu bila zaplijenjena, dok su kazna i dužnost otplate dugova prelazili na njegovu obitelj.¹²³ Naravno, zbog takvog postupanja raširio se masovan strah te su najbliži odavali svoje članove obitelji, žene muževe, itd. Izjave bi potkrijepili razni svjedoci, a pojedinac kojeg bi optužile dvije osobe bio je dužan pojaviti se pred inkvizicijskim sudom, ali imena onih koji ga optužuju te svjedoka nisu se otkrivala. Sve metode, da bi dokazi bili vjerodostojni, bile su dopuštene.¹²⁴ Osumnjičenici su bili izloženi dugotrajnim suđenjima, izgladnjivanju, držani u strogoj izolaciji dok ne bi priznali, a zatim su, ako i to ne bi pomoglo, izloženi mučenju. Najčešća kazna bio je zatvor; Lea donosi kao prilog Registar kazni francuskog dominikanca i inkvizitora Bernarda Guija, koji datira između 1308. i 1322.:

Isporučeno svjetovnom sudu i spaljeno 40

Kosti ekshumirano i spaljeno 67

U zatvoru 300

Ekshumirane kosti onih koji bi bili u zatvoru 21

Osuđeni nositi križeve 138

Osuđeni na hodočašća 16

¹²² Lea, H. C., op. cit., str. 468.

¹²³ Idem., str. 464. – 478.

¹²⁴ Idem., str. 485.

Protjerani u Svetu zemlju 1

Bjegunci 36

Osuda Talmuda 1

Kuće za uništenje 16¹²⁵

Sveukupno je bilo 636 kazni te napominje da je ovo dobar primjer učestalosti pojedinih kazni.

Inkvizitorima je u početku bilo zabranjeno osobno obavljati tjelesno mučenje; mogli su kao nadzornici davati naputke svjetovnim dužnosnicima i pribilježiti optuženikova priznanja. Već smo spomenuli da je upravo iz tog razloga 1252. papa Inocent IV. izdao bulu kojom je službeno ovlastio inkvizitore da osobno obavljaju mučenja bez usmrćivanja optuženika. Inkvizitori su brzo pronašli način da izbjegnu i tu zabranu. Novi papa Aleksandar IV. 1256. omogućio im je međusobno davanje oprost za sve ono što bi se dogodilo izvan pravila tijekom postupka ispitivanja.¹²⁶ Naravno, tortura se primjenjivala jer je bilo logično pretpostaviti da bi osoba koja trpi fizičku bol tijekom ispitivanja trebala priznati istinu. No, to nije uvijek bio slučaj, često su se davala lažna ili djelomice istinita priznanja. Kada bi tortura bila dovoljno bolna, čak bi i najnevinija osoba bila prisiljena priznati ono što njeni mučitelji žele. Postojala su pravila težine i trajanja torture. Tradicionalna crkvena zabrana prolijevanja krvi i dalje se morala primjenjivati. Ali samo zato što se na tijelu nije vidjela krv jer su oštri predmeti izbjegavani, dolazilo je do još goreg unutarnjeg krvarenja kada su se najčešće koristile naprave za lomljenje kostiju, osobito prstiju, i ostali izumi koje ćemo zasebno navesti i opisati. Postojale su dobro razrađene metode u trajanju i učestalosti mučenja. Optuženi je mogao biti mučen za jednu točku optužbe, a svaka sljedeća opravdavala je dodatno mučenje. Kako možemo primijetiti, u praksi je optuženi bio mučen sve dok nije priznao svoj grijeh. Morao je potvrditi da je njegov iskaz istinit i, ako je tako odgovorio, zabilježeno je da je priznanje dano slobodno i bez prisile. Smrtna kazna bila je u tim počecima krajnja mjera i uglavnom se kroz pokoru ili hodočašće svjedočilo o milosti i snazi vjere. Prvi dokumentirani dokazi o

¹²⁵ Idem., str. 495.

¹²⁶ Idem., str. 335., 422.

upotrebi torture u tu svrhu u srednjemu vijeku dolaze iz zakona grada Verone iz 1228. U roku od nekoliko godina mnogi drugi gradovi-države u Italiji, Svetom Rimskom Carstvu i Kraljevstvu Kastilije slijede taj primjer.¹²⁷

Što se tiče raznih metoda mučenja i smaknuća, pokazana je izvanredna domišljatost kod izuma instrumenata i tehnika fizičkog mučenja. Uređaji za mučenje mogu se klasificirati na različite načine. Mučenja koja ostavljaju vidljiv trag za razliku od onih koja ne ostavljaju, mučenja koja puštaju krv i ona koja ne puštaju (u teoriji je Katolička crkva dopuštala samo ovo drugo), fizičko zlostavljanje nasuprot psihološkom mučenju, mučenje koje se koristilo za izvlačenje informacija i mučenje koje se koristilo kao dodatna kazna do smrti.

Klasifikacija vrsta mučenja s primjerima odgovarajućih sprava za mučenje:

- javno sramoćenje
- pomoć životinja (štakori, konji)
- ekstremne vrućine i hladnoće (štap za žigosanje)
- fizička oštećenja (željezna djeva-*virgo ferrea*, drobljenje kostiju, španjolska čizma, naprave za uklanjanje noktiju, oprema za šibanje, vijci, kastracija, amputacije koje su se izvodile sjekirama i mačevima, sprave za uvijanje i istezanje, viseća suspenzija, trganje udova),
- onemogućavanje disanja (tortura vodom, stolica za potapanje)
- izgladnjivanje ili žeđ
- deprivacija osjetila (zatvaranje u lijes) i lišavanje sna
- kazne kojima je jedini rezultat bila smrt, kao što je dekapitacija, četvorenje, vješanje i spaljivanje.¹²⁸

¹²⁷ Levack, B. P., op. cit., str. 81.

¹²⁸ „Medieval torture“; dostupno na: <http://www.medievalwarfare.info/torture.htm> (vlastiti prijevod) (12.04.2016.).

Navest ćemo nekoliko primjera potonjih kazni, koje su u pravilu obavljale svjetovne vlasti.

Bačva je stavljena preko tijela, a glava bi virila iz otvora na vrhu. Osoba je zaključana, prisiljena klečati u vlastitoj prljavštini i izmetu, a u nekim slučajevima to su pratile ekstremna hladnoća ili vrućina. Ako bi osoba bila kratko unutra, to je bilo samo neugodno, ali ako je ostavljena predugo, moglo je doći do smrti zbog gladi ili žeđi. Često su osobu hranili nakon nekog vremena, da ne bi umrla od gladi, tako omogućujući duži period mučenja. Posebno je okrutno bilo kada bi ubacili glodavce ili insekte, koji bi, pokušavajući pobjeći, izgrizli osobu, što je često imalo za posljedicu gangrenu i smrt od septičkog šoka. Smrt je najčešće bila rezultat kombinacije dehidracije, gladi i septičkog šoka.¹²⁹

Slika 4. Sprava za mučenje¹³⁰

Jedan od načina egzekucije bio je vreli kotlić. Veliki kotao ispunili bi vodom, rastopljenim katranom ili rastaljenim olovom. Tekućina se zatim stavljala na vatru da zakuha. Ponekad bi žrtva bila stavljena u kotao prije nego što je stavljen na vatru, ili bi joj samo glavu uronili u već kipuću tekućinu. To je bio jedan od načina egzekucije.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem.

U Engleskoj je Henrik VIII. 1531. Zakonom odredio da kipući kotao bude standardan oblik smrtne kazne. Zakon je ukinut 1547. godine.

Slika 5. Vreli kotlić¹³¹

Najčešći oblik kažnjavanja smrću bilo je spaljivanje. Crkveni sinod u Veroni potvrdio je 1184. ovaj oblik kažnjavanja kao službenu kaznu za herezu, s obzirom na to da je politika Crkve bila protiv prolijevanja krvi. Postojalo je i rašireno vjerovanje da osuđeni tako ne bi mogao prijeći u zagrobni život. Ovu kaznu dalje potvrđuje i Četvrti lateranski koncil 1215., a zatim i sinod u Toulouseu 1229., a kasnije ju potvrđuju brojni duhovni vođe sve do devetnaestog stoljeća.

¹³¹ Ibidem.

Slika 6. *Auto da fé*¹³²

Što se tiče sprava za mučenje, njihov je izbor s vremenom postao vrlo širok. Jedna od najčešće upotrebljavanih bila je španjolska čizma. Ona je zapravo željezno kućište za noge i stopala, s klinovima koji su zabijeni u žrtvinu nogu. Sličan uređaj, nazvan drobilica cjevanice, stisnuo bi list između dviju zakrivljenih željeznih ploča, koje su na sebi imale šiljke, zupce koji bi lomili kosti potkoljenice.

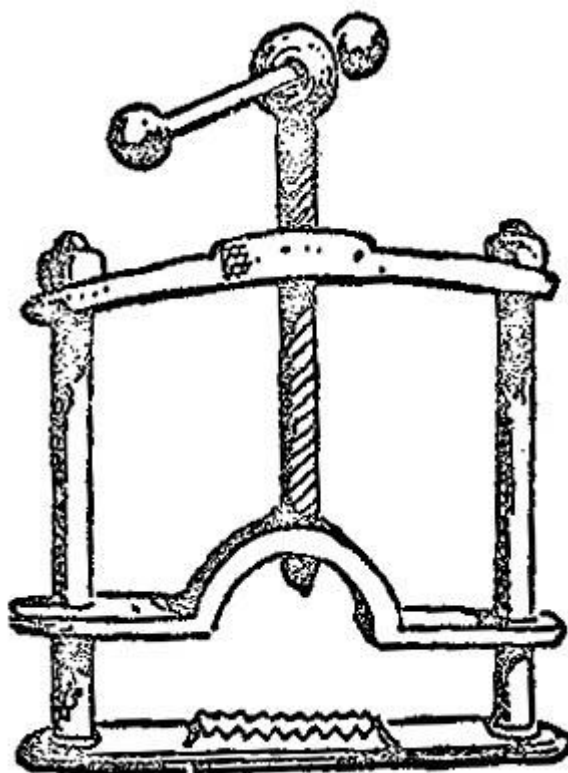
¹³² Slika Pedra Berruguetea iz crkve svetog Tome u Avili. Na slici sveti Dominik predsjedava nad *auto da féom*, naslikana oko 1495., ulje na drvu., 154 × 92 cm. Muzej Prado (kataloški broj P00618), Madrid. (12.04.2016.).

Slika 7., 8. Španjolska čizma¹³³

Među često korištenim napravama za mučenje pojavljuje se vijak za nogu. Sastojao se od par horizontalnih željeznih ploča koje bi se stegnule oko stopala pomoću vijka koji bi razderao meso i slomio kosti stopala. Okrutnija varijanta ove sprave, nađena u Nürnbergu, imala je na gornjoj ploči puno oštih šiljaka, a varijanta iz Venecije imala je mehanizam koji bi izbušio rupu u stopalu dok se sprava zatezala.

¹³³ „Medieval torture“; dostupno na: <http://www.medievalwarfare.info/torture.htm> (15.04.2016.).

Slika 9. Vijak za nogu¹³⁴

Dalje nalazimo štapove za žigosanje. Na kraju štapa nalazi se oznaka, obično simbol koji se užari na vrlo visoku temperaturu, prisloni se na žrtvu i spaljuje kožu s namjerom da nastane trajno obilježje. Ova vrst obilježavanja korištena je kao kombinacija javnog poniženja uz bol i, naravno, neizbrisiv znak na vidljivom mjestu na tijelu.

Postoje mnoge varijante stolice za mučenje, ali gotovo svaka ima bodlje ili šiljke preko cijele površine. Zapešća žrtve bi se vezala za stolicu i potom bi se ona remenima i polugama pritiskala na nju kako bi joj se šiljci zabili u tijelo. U nekim verzijama željezne stolice bila je rupa gdje bi mučitelj postavljao vrući ugljen i tako su nastajale teške opekline. U drugim verzijama utezi su bili stavljeni na noge žrtve. Znalo se dovesti drugu žrtvu da gleda to mučenje kako bi se brže izvuklo priznanje.

¹³⁴ Ibidem.

Slika 10. Stolica za mučenje¹³⁵

Judina stolica koja se često pripisuje Španjolskoj inkviziciji, bila je visoka stolica s metalnom ili drvenom piramidom na vrhu. Žrtva je bila vezana konopcima i uzdignuta iznad sprave. Zatim bi je spuštali, obično vrlo sporo, na spravu s tim da bi vrh piramide ulazio u vaginu ili anus. Količina boli varirala je ako bi žrtvu zaljuljali ili je

¹³⁵ Ibidem.

u više navrata bila stavljana iznova na spravu ili bi joj stavili utege na noge. Ponekad, da bi se produžilo mučenje, žrtva bi ostala visiti preko noći, znajući da će se mučenje sljedećeg jutra nastaviti.

Slika 11. Judina stolica¹³⁶

Stalak za mučenje je bio uređaj koji se sastojao od pravokutnog, obično drvenog okvira, s valjkom na jednom ili na oba kraja. Osoba je bila za valjke vezana užadi na jednom kraju za noge, a na drugom za ruke. Mučitelj bi okrećući valjke zatezao užad rastežući tako žrtvine ruke i noge pa bi dolazilo do dislokacije kostiju i zglobova. Crkvena inkvizicija je ovu metodu često koristila jer nije dolazilo do prolijevanja krvi. Uglavnom se koristila za iznuđivanje priznanja.

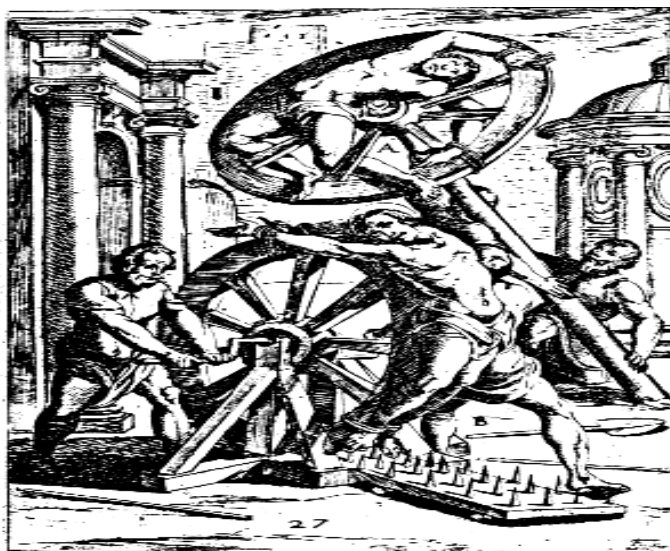
¹³⁶ Ibidem.

Slika 12. Stalak za mučenje¹³⁷

Sprava za mučenje, poznata kao Katarinin kotač, koristila se u srednjem vijeku i početkom modernog doba, osobito u Francuskoj i Njemačkoj. U Francuskoj bi osuđenik bio smješten na kotač s udovima rastegnutim na grede. Kotač bi zatim polako vrtjeli dok ne bi slomiti kosti žrtve. Mučitelj bi ju dodatno udario čekićem. Nakon što bi joj slomili kosti, ostavili bi ju da umre, a to je moglo potrajati satima, čak i danima, prije nego što bi šok i dehidracija uzrokovali smrt. Ponekad bi osuđenik bio stavljen na visoki stup, tako da su se ptice mogle hraniti još uvijek živom osobom. Kazna je ukinuta u Njemačkoj tek 1827. Kotač se koristio u Francuskoj, Njemačkoj, Danskoj, Švedskoj, Rumunjskoj, Španjolskoj i u drugim zemljama.

¹³⁷ Ibidem.

Slika 13. Katarinin kotac¹³⁸

Levack tvrdi da postoji razlog zašto su vještici zločini najbrutalnije kažnjavani: ne samo zato jer se čarobnjaštvo smatralo najgorim od svih zločina, već zato što su mnogi suci smatrali da vještice mogu upotrijebiti magiju koja će im pomoći izdržati bol. U takvim okolnostima suci su upotrebljavali posebno okrutan oblik torture ako drugo ne bi uspjelo. Taj oblik ne bi uzrokovao nikakvu fizičku štetu, no bila je to neka vrsta „pranja mozga“, gdje su ispitanika mučili prisilnim nespavanjem (*tortum insomniae*); držali su žrtvu budnu duže od 40 sati uvjereni da manje od 2 posto svih žrtava može to podnijeti bez priznanja.¹³⁹ S obzirom na to da nisu smjeli izricati smrtne presude, predavali bi osuđenika svjetovnoj vlasti.¹⁴⁰ Tako su inkvizitori mogli imati čistu savjest jer oni nisu nikoga direktno osudili na smrt ni izvršili presudu.

Lea daje za primjer smaknuće Jana Husa iz 1415. godine. Kako bi se poslala jasna poruka zastrašivanja, smaknuća su se održavala pred brojnom publikom. Osuđenog bi zavezali za stup iznad hrpe suhog granja, a okupljeno mnoštvo bi gledalo. Po završetku obreda napola spaljeno tijelo se rastavljalo na komade i tako raskomadane dijelove čovjeka bacili bi u vatru. Kod smaknuća nekih ljudi to se

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Levack, B. P., op. cit., str. 86.

¹⁴⁰ Lea, H. C., op. cit., str. 422.

smatralo značajnim jer na taj način nema opasnosti od nastajanja nikakvih relikvija mučenika.

Henry Charles Lea piše kako je doista groteskan kontrast između ovakvog perversnog čina smaknuća ljudskog bića i hladnokrvne kalkulacije inkvizitora koji poput knjigovođa računaju trošak slanja ljudskog bića u smrt. Za primjer navodi podatke od 24. travnja 1323. Arnauda Assalita, inkvizitora iz Carcassonnea, koji je popisao troškove spaljivanja četvorice heretika:

„Za velike cjepanice: 55 solda i 6 dinara.

Za granje vinove loze: 21 solad i 3 dinara.

Za slamu: 2 solda i 6 dinara.

Za četiri lomače: 10 solda i 9 dinara.

Za užad za vezanje osuđenih: 4 solda i 7 dinara.

Za krvnike: svaki 20 solda, ukupno 80 solda.“¹⁴¹

Lea daje primjer iz Toulousea, kada bi se heretiku iskopavale kosti da bi ih se zapalilo. To nije bilo suviše impresivno pa su inkvizitori, kako bi izvukli maksimum od takvog čina, vukli spaljene kosti ulicama, a za njima je prolazio glasnik koji bi vikao: „Qui aytal fara, aytal perira” – „Onaj koji tako radi, tako će i umirati“, dodajući na kraju „U čast Boga i blažene Marije Njegove majke, i blaženog Dominika Njegovog sluga.“¹⁴²

¹⁴¹ Idem., str. 553.

¹⁴² Ibidem.

4.3. Uloga umjetnosti u širenju straha

„Proizveden u onom što bi se moglo nazivati kolektivnom imaginacijom nekog društva, lik zla uvijek se povezuje s najaktivnijim društvenim vrijednostima.“ U posljednja četiri stoljeća srednjega vijeka tumačenje zla se prvenstveno oslanjalo na vjeru, što nije čudno uzimajući u obzir to da su na zapadu živjeli većinom kršćani. Robert Muchembled ističe da vjera nije područje zatvoreno u sebe jer se u njoj prožimaju i političke, društvene i intelektualne pojave te prevladavajući kult Sotone dolazi do izražaja baš zbog promjena u kulturnom, političkom i društvenom životu. U umjetnosti se također vide promjene, tako romaničko kiparstvo XI. i XII. st. predstavlja Sotonu u ljudskom ili životinjskom obličju. On više nije nešto apstraktno, nego se ovako strah od sotone konkretizira, dajući na znanje da će donijeti propast čovjeku.¹⁴³ Sada se Crkva suočava s heretičkom pošasti te će se i heretici ponekad smatrati čarobnjacima, kada je bilo poželjno osuditi ih. To su u XV. st. učenici Petra Valdesa u Italiji, a u Nizozemskoj učenici Jana Husa. U Douaiju 1420. osamnaest je osoba optuženo za valdenšku herezu i prihvaćanje Wycliffovih ideja, koji je posthumno osuđen na koncilu u Konstanzu. Među optuženima nalazile su se četiri žene, dva svećenika te predstavnici raznih gradskih obrta. Inkvizicijski postupak se vodio pred inkvizicijskim sudom u Arrasu, u čijoj je nadležnosti bio Douai, a vodio ga je dominikanac. Većina ih je spaljena na lomači, a preostali su osuđeni na zatvor. Osuđeni su zbog toga jer su „čitajući knjige u kojima je mnogo zabluda, bili u dosluhu s herezom“. Tadašnji su učeni ljudi bili zapravo oni koji su rasplamsavali sliku o zloj vještici koja surađuje s đavlom i demonima. U pjesništvu možemo spomenuti osobnog papina tajnika, Martina Le Franca, koji je u razdoblju između 1440. i 1442. napisao mizoginu pjesan *Borac za dame*. Tu se prvi put u francuskom jeziku spominje čaranje i let na sabat,¹⁴⁴ a tu vidimo i stereotip koji se do tada već stvorio o vještici i utjelovljenje vruga u nešto stvarno.

¹⁴³ Muchembled, R., op. cit., str. 34. – 35.

¹⁴⁴ Idem., str. 49. – 53.

Na batini ode

U sinagogu razvratnu

Deset tisuća baba u čoporu

U obličju mačka ili jarca

Eto đavla glavom i bradom

Ljubljahu mu smjerno i

*Pokorno dupe rosno*¹⁴⁵

Muchembled piše da je u razdoblju od 1320. do 1420. objavljeno trinaest rasprava o čarobnjaštvu, a od 1435. do 1487. njih dvadeset i osam. Prema Muchembledu važno razdoblje se razvija 1480-tih godina. Broj procesa za čarobnjaštvo dostiže vrhunac i dobiva otvorenu podršku pape Inocenta VIII. Dominikanci Institoris i Sprenger iznjedrili su *Malleus maleficarum* te sada definitivno u centar stavljaju svu krivnju na ženu, ističući da je zločin čarobnjaštva isključivo ženski zločin. Za pisanu riječ vrlo je važno istaknuti izum tiskarskog stroja, koji je pomogao nezamislivom širenju takvih djela, što do tada u rukopisu ne bi imalo velik odjek. Djelo je do 1520. doživjelo najmanje petnaest izdanja, Muchembled zaključuje da je prije reformacije kolalo više od dvadeset tisuća primjeraka knjige. Tisak su neki smatrali đavoljim djelom, ali su se ipak njime služili kako bi iznijeli nove prikaze sotone. Ipak, slikovni su prikazi ostavljali jači utisak. U svijetu umjetnosti u središte pažnje, osim sabata, stavlja se golotinja, mijenja se odnos prema golom ljudskom tijelu jer je sada golotinja bila oznaka prvoga grijeha. Realistično prikazivanje ljudskoga tijela postalo je izazov i smetnja za vjeru. Tridentski je koncil zato donio uredbu da se naknadno pokrije ono što se smatralo grešnim (spolni organi, npr. na Michelangelovim freskama).¹⁴⁶ Tako počinje gomilanje slika sabata i vještica. *Tugendspiegel* ili Zrcalo vrlina Hansa Vintlera, objavljen u Augsburgu 1486., ilustriran je gravurama na tu temu. U germanskoj tradiciji nalazimo sličnosti u slikovnom prikazu vještice koja leti na sabat na štapu, uz pomoć demona s krilima šišmiša. Taj

¹⁴⁵ Idem., str. 53.

¹⁴⁶ Idem., str. 56. – 60.

se prikaz usadio duboko u kolektivnu svijest ljudi toliko da će vjerovati da vještice postoje. Kada su latinske knjige prevedene na pučke jezike, mit o vještičjem sabatu se proširio na široke mase. Muchembled smatra da je najveći progon ipak započeo tek poslije 1580., s pojavom Reformacije i raskolom Crkve. Protestanti i katolici počeli su se međusobno optuživati za prisutnost Sotone zbog grijeha onog drugog. Nastavljeno je širenje knjiga s demonološkim teorijama, koje opisuju Sotonu i vještice; Jean Bodin, slavni humanist i pravnik, u Parizu je 1580. objavio Demonomaniju vještica. Poslije 1580. objavljene su mnoge ozbiljne rasprave protiv vještica.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Idem., str. 62. – 70.

Slika 14. Prikaz vještichjeg okupljanja¹⁴⁸

¹⁴⁸ *Vještice*, Hans Baldung, drvorez, 1508.; dostupno na:
https://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#/media/File:Baldung_Hexen_1508_kol.JPG (03.05.2016.).

Do 1580., u većini su europskih zemalja procesi bili povremeni, Muchembled smatra da knjige nisu krive za pokretanje velikih progona, nego da je represija ključ za razumijevanje kako se mit usađivao u neku zemlju. Suđenja čarobnjaštvu potvrđivala su demonologiju i davala joj vjerodostojnost jer su teoriju pretvarala u zbilju. Zato se fokus stavlja na tijelo i spol, ljudsko tijelo se samo po sebi predstavlja kao nešto grešno. Stvara se osjećaj krivnje zbog zloupotrebe tijela. Demonolozi su smatrali da je čarobnjaštvo najteži zločin, a po njihovu mišljenju pripadnost tajnoj demonskoj sekti određuje: ugovor s đavlom, odlazak na sabat, bacanje uroka. Tim trima elementima objedinjeni su različiti kulturni i vremenski slojevi. Sabat i uroci predstavljaju stara vjerovanja u nadnaravno, a ugovor s đavlom povezuje stara vjerovanja i stvara novo viđenje odnosa između čovjeka i đavla. Osim vještice, nalazimo i lik starice koja je zbog starosti i udovištva postala opaka. Spol i smrt su se isprepleli, a crkvene i svjetovne vlasti seksualnost su proglasile opasnom.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Muchembled, R., op. cit., str. 71. – 78.

Slika 15. Prikaz vještice¹⁵⁰

¹⁵⁰ *Vještica naopako jaše na jarcu*, Albrecht Dürer oko 1500.; dostupno na: [https://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#/media/File:Die_Hexe_\(Albrecht_D%C3%BCrer\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#/media/File:Die_Hexe_(Albrecht_D%C3%BCrer).jpg) (03.05.2016.).

4.4. Čarobnjaštvo u Hrvatskoj

Vjerovanje u čarobnjake i vještice koje surađuju s đavlom i demonima te nadnaravnim silama postojalo je i u ovim krajevima. Osnova vjerovanja dolazila je iz stare slavenske mitologije i iz drevnih pučkih običaja. Iz dostupnih dokumenata se može zaključiti da se u Hrvatskoj u prvoj polovici srednjovjekovlja vještice i čarobnjaci ne progone niti postoje neke stroge mjere postupka u to vrijeme, za razliku od ugarskih strana, gdje statuti gradova nalažu progon i smrtnu kaznu za vještice. No, već od XIII. st. nadalje situacija se drastično počinje mijenjati. Tomislav Hruškovec navodi da „potvrdu za ovu tvrdnju nalazimo u drevnim statutima primorskih i dalmatinskih gradova, u zbirkama propisa u kojima su zapisane odredbe javnoga i privatnoga prava, dakle pravila po kojima se živjelo u većim naseljima na obali i na otocima. Nastali u davnini, ti statuti ne govore samo o načinima rješavanja životnih problema i zadataka u gradu, već su i nadasve mjerodavan putokaz kako su se u prošlosti rješavali društveni odnosi.“¹⁵¹ I doista je tako; nama su zanimljivi jer mnogi od njih sadrže niz odredaba o vješticama i čarobnjaštvu. Kako bismo stekli uvid kako je to izgledalo, razmotrit ćemo dijelove statuta i propisa koji su se odnosili na njih. Pavao Krmpotić objašnjava kako je zapravo funkcioniralo hrvatsko srednjovjekovno kazneno pravo koje se primjenjivalo u ovakvim slučajevima:

„Hrvatsko srednjovjekovno kazneno pravo smatra se dijelom europskog srednjovjekovnog kaznenog prava. Obuhvaća razdoblje od tzv. *Pacte Convente* iz 1102. g. do odluke Hrvatskog sabora o osnivanju zajedničke vlade za Hrvatsku i Ugarsku iz 1790. g. Glavno obilježje kaznenog postupka je partikularizam propisa. Tako za područje Hrvatske i Slavonije vrijede hrvatsko-ugarski propisi, a za Istru i Dalmaciju austrijski propisi i statuti dalmatinskih gradova i primorskih komuna. Srednjovjekovni dalmatinski gradski statuti razlikuju se od kontinentalnih europskih

¹⁵¹ Hruškovec, Tomislav, *Đavolu zapisane: o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj*, Imprime d.o.o., Zagreb, 1998., str. 11.

zakona jer sadrže popis odredaba o rješavanju pojedinih konkretnih slučajeva, a ne reguliraju općenito pojedina pravna područja.“¹⁵²

Statut grada Korčule (iz godine 1214.) u dvanaestom poglavlju, pod nazivom „O čarobnjaštvu“, navodi: „Tako određujemo i naređujemo da se ognjem spali žena i muškarac ako izvrši čarobnjaštvo ili zločin čaranja zbog kojega ljudi mogu umrijeti ili izgubiti razum ili koji dio tijela ...“.

Statut Korčule iz 1240. navodi: „Isto je tako određeno i naređeno da se ognjem spali žena ili muškarac ako izvrše čarobnjaštvo ili zločin čaranja ...“.

Vinodolski zakonik iz godine 1288., Statut otoka Krka iz 1388. i Poljički statut iz 1440. tvrde da je čarobnjaštvo ženski zločin, a u korčulanskom, dubrovačkom i bračkom statutu čarobnjaštvo se navodi kao zločin kojem su podložni i muškarci i žene.

Poljički statut u poglavlju „O vješticama i čarobnicama“ navodi: „Ako bi se uistinu pronašla kakva vještica ili čarobnica ili vračarica, kada se prvi put uhvati, ima se izbatinati; ako se ponovno uhvati, ima se spaliti.“

Hruškovec zaključuje da, ako uzmemo u obzir da su statuti bazirani na osnovi običajnog prava, koje se primjenjivalo i prije nego što je zapisano, postoji mogućnost da su progoni vještica postojali i prije.¹⁵³

Nalazimo i zanimljiv slučaj iz 1452., gdje svećenik Mihovil piše glagoljskim pismom „Nauk za izpovjednike“, u kojem govori kako ispovjediti one koji su upali u grijeh čarobnjaštva.

„Kapitul od ti ki veruju vražanje i v basne, ali veruju v nike stvari, kih crkav ni potvrdila. Od vračanja ako e gdo učinil ali e oće učiniti: kokodje vražanje ako se vazda prigaja ima biti bajanje i takoi se zovu vrazi otaino ali očito (tadašnje teološko shvaćanje o zločinu uz pomoć vraga, koje još nije prodrlo u pravo svjetovnih vlasti), ere ki to čine ali pomagaju na to smrtno sagrješavaju i dostojan e smrti telesne ako e učinil ali pomoćnik bil... „

¹⁵² Krmpotić, P., op. cit., str. 88.

¹⁵³ Hruškovec, T., op. cit., str. 12.

„Ako li bi činil negromanciju ali ugojenje po niki zao put i to e grijeh smrtni...”

„Ako bi imel knige ino umenje, dotim ga neodriješi dokle ne sažge knjig ali doklje neobeća, da nigdar neće učiniti... Imaš ga pitati ke riječi on govori va tih basnih, ako e činil ali e bil pomoćnik činenju, ali e imel ali ima listi strašne ki su vazda proti pravdi cirkveni... ako e prnese pred te, imaš e sažgati pred nim; ako li bi ih nedal, on e smrtno sagriješil i neodriješi ga...”

„Ako li e veroval v sanje ali protu tom činil neke molitve hotjejući znati ča e ta sanja, grjeh e smrtni... Ako se sumne da se žene mogu učiniti vješće ali muži vlkodlaci, to se nima virovati, i grjeh je mali.”

Iako je malo službenih dokaza iz najranijeg razdoblja progona vještica u južnoj Hrvatskoj iz njih možemo izvući neke podatke koji su nam bitni. Primjerice, osim uobičajenih naziva, uočavamo latinski naziv *herbaria* za čarobnjaštvo, prema kojemu možemo zaključiti da su se neke osobe bavile ljekovitim travama. Malo je podataka o konkretnim vješticijim zločinima. U statutima koji su napisani na hrvatskom jeziku vještice su isključivo žene.¹⁵⁴

Ako gledamo širu sliku, đavao se u dalmatinskim i primorskim statutima prvi put spominje 1640. i to u Trsatskom statutu, koji određuje da se vještica koja surađuje s vragom spali. Ako ne bi bilo konkretnih dokaza, uslijedilo bi javno šibanje i novčana kazna. To su zapravo bile i najčešće kazne za vještice. Neki statuti imali su slobodu da vješticu kazne kako su sami htjeli. Hruškovec piše da Splitski statut iz 1312. daje pravo zapljene imovine spaljenog čarobnjaka koji nema sinova nasljednika, a ako ga nasljeđuju ženska djeca, onda pola ostavštine pripada njima, a pola općini. Ne nalazimo konkretne propise o tome kako se trebaju održavati procesi.¹⁵⁵

Dubrovački statut iz 1272. određuje da se „spali svaka osoba, koja čara ili poćini zloćin ćarobnjaštva, od kojeg netko moće umrijeti ili izgubiti razum, a moće se dokazati da je uslijed toga ćarobnjaštva netko umro ili izgubio razum.”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Idem., str. 13. – 14.

¹⁵⁵ Idem., str. 15.

¹⁵⁶ Bayer, V., op. cit., str. 514.

U sjevernoj Hrvatskoj također ne nalazimo puno povijesnog materijala iz prvog razdoblja progona vještica, što može značiti da nije bilo puno progona i procesa. Tek kada se počelo prihvaćati teološko shvaćanje vještice i čarobnjaštva, prema kojem vještice formiraju ugovor s đavlom, u cijelome katoličkom svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, dolazi do velikih razmjera u progonima te nalazimo podatke u sudskim spisima. Navest ćemo nešto o ugarskim propisima o čarobnjaštvu koji su dragocjeni za naše područje. Tadašnje ugarsko zakonodavstvo razlikuje vještice *strige* (koje stavlja uz bludnice i koje se blago kažnjavaju ili se čak tvrdi da i ne postoje) od pravih čarobnjaka *malefica*, *venefica* i *sortilega*, a do XIII. st. nema smrtne kazne spaljivanjem.¹⁵⁷

Najstarije dokumentirano suđenje zagrebačkih vještica dogodilo se 17. ožujka 1360., kada je sud kraljevskoga grada Griča sudio ženama Alici i Margareti. Sud je naredio da će ako ponove grijeh biti osuđene po zasluži. Hruškovec piše da je isti sud 4. Veljače 1362. nekoj Dragici presudio da se uz dvanaest svjedoka zakune da na zeta i njegovu ženu nije bacila čini i spriječila konzumiranje braka. Ova suđenja nisu bila okrutna kao ona koja dolaze u kasnom srednjem vijeku i na prijelazu u novi vijek. Sudski proces imao je temelje u slavenskim običajima, po kojem je svoju nevinost dokazivao optuženik umjesto da tužitelj dokazuje njegovu krivnju. Ako optuženi ne priznaje zločin i nije ulovljen u njemu, morao bi se od optužbe obraniti prisegom pred poštenim ljudima „rotnicima“ (obično poštovanim ljudima), koji su vjerovali i prisegnuli da je nevin, iako često nisu znali za što je optužen.¹⁵⁸

Herman Celjski¹⁵⁹ poziva na progon vještica 24. rujna 1432. i upućuje županu i plemićkim sucima zagrebačke županije pismo u kojem naređuje progon vještica. Hruškovec navodi da Celjski u pismu kaže da su mu se mnogi plemići potužili na čarobnice i njihova zla djela i da su se „silno namnožile“. „A budući da je banu želja ...

¹⁵⁷ Hruškovec, T., op. cit., str. 17.

¹⁵⁸ Idem., 18. – 19.

¹⁵⁹ „Celjski, Herman II. (Hermann), hrvatsko-dalmatinski i slavonski ban (? , oko 1360 – Požun, 13. X. 1435). Sigismund imenuje 1406. Hermana II. banom Dalmacije, Hrvatske i cijele Slavonije i upraviteljem Zagrebačke biskupije za svjetovne poslove, a bansku službu obnaša i 1423–35., pa otada Celjski postaju nasljednim banovima. Od 1430. gubernator Slavonije. Podigao pavlinski samostan u Lepoglavi (oko 1400) i kartuzijanski samostan u Pleterju (1406), u kojem je prvotno pokopan, a potom prenesen u Celje.“, „Celjski, Herman II.“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11186> (21.05.2016.).

da se iz svijeta živućih izbriše i korijenito istrijebi spomen sviju zločinaca i štetočinja, napose pak rečenih žena vračara i trovateljica ..., to od zagrebačke gospode sudaca traži (ali i preporučuje) da moraju najzdušnije tragati za takvim ženama.“ Kada utvrde pravu istinu, moraju ih „... kažnjavati zaslužnim i uobičajenim kaznama i ništa drugo u spomenutim stvarima ne smijete raditi, nego prema onome što su zaslužile ...“.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Hruškovec, T., op. cit., str. 20. – 21.

5. PRIMJERI SUĐENJA

5.1. Suđenja u Europi

Prije 1420. koncept čarobnjaštva kao zločina se još formirao. Zato je većina suđenja prije toga bila ili za *maleficium* ili za ritualnu magiju. Ta rana suđenja mogu se grupirati u tri različita perioda koja obuhvaćaju različite tipove optužbi. Levack tvrdi da je od 1300. do 1330. većina vještica koristila ritualnu magiju kako bi naštetile svojim protivnicima. U drugom periodu, od 1330. do 1375., brojna su suđenja za čarobnjaštvo, a najzapaženija oznaka ovih suđenja je odsutnost dijabolizma. Tijekom trećeg perioda, od 1375. do 1420., broj progona se povećao i optužbe za dijabolizam sve se češće pojavljuju, naročito u Italiji. Kroz ovakav razvoj progona, koji je bio potpomognut usvajanjem inkvizitorske procedure na lokalnim sudovima, možemo vidjeti kako se mijenjao koncept zločina čarobnjaštva.¹⁶¹

Prvi period lova na vještice bio je od 1420. do 1520., kada se stereotip vještica oblikovao gotovo u potpunosti i kada su dovršeni opisi vještičjeg sabata i ugovora s đavlom. Tada su izdane prve rasprave o vješticama *Formicarius* Johanna Nidera 1475. (a napisan još 1436.), *Malleus maleficarum* 1486. i *De lamiis et phitonicis mulieribus* 1489. Ulricha Molitora. Ovi radovi naglašavali su dijaboličku i magijsku dimenziju zločina čarobnjaštva, a stvaranjem takve slike povećavao se broj suđenja.

Od 1520. do 1560. još uvijek je bio ograničen broj progona vještica. Bilo je suđenja u Baskiji između 1507. i 1539., u Kataloniji 1549., u biskupiji Como i u ostalim dijelovima sjeverne Italije između 1510. i 1520., u sjevernim dijelovima Languedoca između 1519. i 1530., u Luksemburgu, Namuru i ostalim dijelovima Nizozemlja kroz cijelu prvu polovicu XVI.st. Također je bilo povremenih suđenja u mjestima poput Nürnberga. Zatišje u suđenjima može se vidjeti i u tome da je *Malleus* bio jako popularan između 1486. i 1520. te 1580. i 1650., a nije bio izdavan između 1521. i 1576. Zatišje u lovu na vještice može se pripisati razvoju skepticizma među obrazovanom manjinom i preokupaciji crkvenih sudova Reformacijom.

¹⁶¹ Levack, B. P., op. cit., str. 204. – 205.

Humanisti poput Erazma, Alcijata i Agripe smatrali su da se magija može izvoditi bez pomoći demona i da su vještice bezopasne, a takvo razmišljanje protivilo se tezi po kojoj su vještice zla stvorenja koja surađuju s đavlom, dok se u isto vrijeme u Njemačkoj, kroz djelovanje Martina Plantscha, vjerovalo da samo Bog može izazvati prirodne katastrofe.¹⁶²

Period intenzivnih progona traje od 1560. do 1630. U to vrijeme traje borba između katolika i protestanata, a praksa smrtnih kazni za vještice bila je široko proširena. Presudno je bilo to što u tim godinama Europa doživljava inflaciju, oštre klimatske promjene i periode gladi te je to bilo jedno od najnestabilnijih ekonomskih i političkih razdoblja u Europi. Iako suđenja ne prestaju, za veći dio Europe razdoblje opadanja progona dogodilo se od 1630. do 1770. godine.¹⁶³

Jedan od najpoznatijih slučajeva bilo je suđenje Ivani Orleanskoj. Osuđena kao heretik i vještica od strane crkvenog suda, ali zapravo iz političkih razloga, spaljena je 30. svibnja 1431. „Oslobodila je opsjednuti Orléans (1429), pobijedila Engleze kraj Pataya, a zatim povela kralja na krunidbu u Reims. Kraj Compiègnea je, međutim, pala u ruke Burgundaca (stranke domaćih velikaša, pristaša engleskoga kralja) i bila izručena Englezima. Po njihovu diktatu, crkveni sud (na čelu s biskupom P. Cauchonom) osudio ju je na smrt kao krivovjerku i vješticu.“¹⁶⁴

U gradu Rouenu započelo je suđenje, glavni sudac u procesu bio je biskup Pierre Cauchon od Beauvaisa, a Ivani je tokom suđenja uskraćeno pravo na zakonskog zastupnika. Tvrdila je da čuje glasove, što su u ispitivanju okrenuli protiv nje: „Oni s moje strane dobro znaju da mi je 'Glas' bio poslan od Boga, oni su vidjeli i poznaju taj 'Glas'. Moj kralj i mnogi drugi su također čuli i vidjeli 'Glasove' koji su dolazili k meni ... vidjela sam ga [sv. Mihaela] svojim vlastitim očima, kao što vidim vas.“¹⁶⁵

¹⁶² Idem., str. 205. – 206.

¹⁶³ Idem., str. 207. – 209.

¹⁶⁴ „Ivana Orleanska“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28126> (15.06.2016.).

¹⁶⁵ Murray, Margaret Alice, *The Witch-cult in Western Europe A Study in Anthropology*, At the Clarendon Press, Oxford, 1921., str. 273.

Dalje su je ispitivali s pretpostavkom da ona ne može znati jesu li „glasovi poslani od Boga ili iza njih stoji Đavao, a Ivanin odgovor bio je: „Ja bih trebala znati jako dobro je li to sv. Mihael ili krivotvorina.“ Prisiljena da ga opiše, rekla je da je došao: „u obliku pravog poštenog čovjeka“.¹⁶⁶ Ivani su se osim sv. Mihaela javljali i drugi sveci (sv. Margareta i sv. Katarina), prvotno još kao trinaestogodišnjoj djevojčici. Između svega za što je bila optužena, najviše se pažnje pridalo tome što se oblačila kao muškarac. Murray kaže: „Bilo da se tako obukla slučajno, radi izdaje, iz prisile ili iz hrabrosti, ostaje neobična činjenica da je sam čin odijevanja muških odjevnih predmeta bio poticaj za njezinu smrt bez daljnjeg suđenja. U nedjelju je nosila haljinu, u ponedjeljak je bila osuđena, u utorak joj je izrečena presuda, u srijedu je bila spaljena, kao 'idolopoklonik, apostat, heretik.'“¹⁶⁷

Tada devetnaestogodišnja Ivana umrla je kao mučenica, spaljena je kako se ne bi mogle skupiti njene relikvije jer su je mnogi smatrali Božjim prorokom, pa su tako radi dodatnog osiguranja njen pepeo bacili u rijeku.¹⁶⁸ Postumno suđenje ponovljeno je 1456., a Ivana je proglašena nevinom. Godine 1920. proglašena je sveticom, službeni blagdan je 30. svibnja kao uspomena na nju i njeno mučeništvo.

¹⁶⁶ „Tres vray pseudomme, forma unius verissimi probi hominis.“

¹⁶⁷ Murray, M. A., op. cit., str. 274.

¹⁶⁸ The Trial of Joan of Arc - Internet History Sourcebooks; dostupno na: <http://sourcebooks.fordham.edu/basis/joanofarc-trial.asp> (15.06.2016.).

5.2. Suđenja u Hrvatskoj

Progoni vještica u Hrvatskoj mogu se staviti u vremenski okvir od 1360. do 1758. godine. U Hrvatskoj se najviše progona i smaknuća događa od XVII. do kraja XVIII. stoljeća. Kako bismo dobili sliku o progonima vještica u Hrvatskoj, pogledat ćemo radove Ivana Krstitelja Tkalčića, jednoga od prvih autora koji se bave tom temom. Prvi njegov rad na tu temu je „Parnice proti vješticama u Hrvatskoj“, pročitao na sjednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 22. listopada 1890. godine i izdan 1891. godine u *Radu JAZU*. Tkalčić 1892. objavljuje u *Starinama*, knjiga XXV, originalne izvore iz arhiva i sudskih zapisnika, koji datiraju od 1360. i 1758. godine. Prema Bayeru, Tkalčić je prvi koji se u Hrvatskoj počeo baviti ovim pitanjem. Iako Bayer napominje da je iznio i niz povijesno netočnih podataka, pronašao je sudske zapisnike o progonima vještica u Hrvatskoj te je dao njihov cjelovit prikaz i zbog toga je iznimno bitan za hrvatsku historiografiju. Osim Tkalčićevih, pogledat ćemo rad Petra Kolendića „Vještice u Šibeniku XV. vijeka“, objavljen u *Zborniku za narodni život i običaje JAZU*, knjiga 26, 1928. godine. Od novijih autora koncentrirali smo se na Bayera i Hruškovca.

Započet ćemo s prvim primjerom suđenja koji je Tkalčić pronašao, a datira iz 1360. godine i radi se o dvije Zagrepčanke, Alici i Margareti, koje su optužene za vračanje.

Prijevod originalnog teksta glasi:

„Godine gospodnje 1360. Trećega dana neposredno pred blagdan blaženoga Benedikta opata... Isto tako dužne su niže pribilježene žene, naime, Alica i Margareta, da se osmog dana svaka kao šesta očisti u stvari čaranja ili vračanja, zbog kojega su uhapšene. Ako pak budu i nakon toga uhapšene zbog takva zločina, da se, bez ikakva suđenja i obrane, osude kako su zaslužile.“¹⁶⁹

¹⁶⁹ „Anno domini MCCCLX. Tercia feria proxima ante festum beati Benedicti abbatis... Item, octavo die mulieres infrascripte, videlicet: Alica et margaretha, quelibet se sexta tenetur se expurgare in crimine incantatorio seu inopinatorio pro quo deprehense extiterant; que si deinceps pro huiusmodi delicto deprehenderentur, absque iudicio et contestacione iudicii aliquali, digna sententia condempnentur.“ „Parnice proti vješticama u Hrvatskoj“, Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*; dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/kL6JcZB8bL> (25.06.2016.).

Osim činjenice da je ovo prvi zabilježeni i sačuvani slučaj suđenja vještica u Hrvatskoj, u ovome slučaju je vidljivo pravno stanje koje je postojalo u to doba jer se još uvijek mogla dokazati nevinost i bili su potrebni svjedoci; ako bi kojim slučajem optužene opet počinile zločin, tek bi onda bile strogo kažnjene, pa možemo pretpostaviti da je presuda bila oslobađajuća.

Zatim imamo primjer suđenja Marni i njejoj kćeri Dobri iz 1443., koji je ponešto drugačiji. Riječ je o spisu procesa crkvene inkvizicije u Šibeniku iz 1443. za koji Kolendić navodi da je originalni tekst prepisao iz treće knjige šibenskog biskupskog arhiva.

Parnica se vodila protiv Marne i njezine kćeri Dobre, a vodio ju je fra Ivan iz Trogira, inkvizitor „heretičke opaćine“ poslan iz Rima u Dalmaciju. Parnica protiv Marne i Dobre provodi se zbog glasina koje su se širile po Šibeniku. Pričalo se da je Marna, uz pomoć kćeri Dobre, potaknuta „đavolskim duhom“, začarala gospodina Dragana Draganića. Napominje se da su glasine potekle od vjerodostojnih osoba i da ih zbog toga treba istražiti. Sve to bilježnik stavlja u spis kao dokaz da postoji opravdan razlog za inkvizitorovu istragu. U to vrijeme inkvizitor je još uvijek morao voditi računa o biskupovom mišljenju jer je on također imao nadležnost nad tim pitanjima, te ako ne bi to napravio moglo je doći do sukoba između dvojice. U ovome slučaju inkvizitor je poštivao biskupovo mišljenje i tražio njegovu suglasnost:

„Spomenuti gospodin inkvizitor, želeći provesti istragu o svemu tome i postupati na ispravan način za što sigurnije utvrđenje navedenoga, osobno je došao pred prečasnog u Kristu oca i gospodina, gospodina Jurja, milošću božjom i apostolske stolice predostojnog šibenskog biskupa, ispričavši njegovom očinstvu naprijed navedeno i moleći od njega savjet, pomoć, odobrenje i suglasnost o načinu (postupanja).“¹⁷⁰

Biskup ga je savjetovao da se za pomoć obrati i svjetovnim vlastima, tj. gospodinu knezu i kapetanu šibenskom, što on i čini:

¹⁷⁰ „Vještice u Šibeniku XV. vijeka“, *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*; dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/13028> (28.06.2016.).

„Pristupajući pred velemožnog i plemenitog muža Fantina de Pesaro, časnog kneza presvijetle duždevske mletačke vlasti itd. i kapetana Šibenika, spomenuti gospodin inkvizitor, na temelju svoga službenog ovlaštenja, zamolio je od njega njegovu svjetovnu silu i pomoć da može vršiti svoju službu inkvizicije u gradu i čitavom okrugu šibenskom za unapređenje i obranu katoličke vjere.“¹⁷¹

Zatim je uslijedila naredba da se Marna i Dobra uhite i privedu, za što su bili zaduženi plemići Danijel Dujmović i Rafael Dragojević te drugi bližnji gospodina Dragana Draganića i onda vrlo brzo kreću dani ispitivanja. Prvo su priveli Marnu i odmah se prešlo na ispitivanje s uključenom torturom. Pošto je osuđenica nijekala bilo kakvu krivnju, nastavili su s mučenjem dok nije odlučila priznati. Tada i dalje nije bilo čvrstih dokaza, ali samo na temelju gradskih govorkanja ipak je bila mučena, „privezana“ (možemo pretpostaviti da je to bila neka varijanta mučenja rastezanjem jer su je tako privezanu dizali od poda). Marna je priznala da je napravila smjesu kojom će njena kći začarati Dragana Draganića. Na ispitivanje je zatim privedena Dobra, čiji je slijed ispitivanja bio vrlo sličan onome njene majke, te je i ona priznala da su začarale plemića.

Kako je bilo potrebno da osoba svoj iskaz potvrdi nakon odrađene torture, Marna je opet privedena i upitana je li govorila istinu, što je ona potvrdila, a priznala je i neke druge čarolije.

Proces se zatim nastavlja, ali ovaj put u dvorani šibenske biskupske palače, pred inkvizitorom i pred šibenskim biskupom Jurjom Šigorićem. Marni se na narodnom jeziku čitala optužnica, a onda se morala zakleti da će govoriti istinu. Nakon toga se pozivaju „mudri ljudi“ na savjet, to su obično bili ljudi koji su uživali ugled u društvu, pa se tako u spisu spominje:

„Po zapovijedi spomenutog gospodina inkvizitora bili su prisutni časni muževi gospodin svećenik Jakov Vukšić, arhiđakon, svećenik Jakov Zilii, svećenik Stjepan Tolinić, šibenski kanonici, kao i fra Nikola de Rocha, časni gvardijan samostana male braće sv. Franje u Šibeniku, i plemići gospodin Radić Šišgorić, gospodin Ivan

¹⁷¹ Ibidem.

Tobolović i gospodin Danijel Dujmović, sakupljeni i tamo pozvani i zamoljeni da njemu (inkvizitoru) po svojoj savjesti savjetuju na koji način da postupe.“¹⁷²

Biskup je opet predložio torturu jer Marna nije priznala da je đavao bio upleten u čarolije pa je optuženu bilo teže osuditi samo na temelju obične ljubavne čarolije. Bez obzira na to što je temeljito ispitana opet je stavljena na torturu, gdje je priznala da: „kad je ona sastavila smjesu za gospodina Dragana Draganića s mozgom mačke i psa, stavila je mozak, koji je prethodno skuhalo u vodi, u posudu s jajima da napravi smjesu nad kojom je onda rekla: 'Kao što se ovaj mozak prži u ovoj posudi, tako neka se prži Draganovo srce od ljubavi prema Dobri, mojoj kćerci, u ime đavla', puhnuvši iznad spomenutog mozga tri puta.“¹⁷³ Nakon toga je zatvorena u općinski zatvor, a održan je još jedan sastanak mudrih ljudi, te su opet zapovjedili da se Mrna dovede u palaču i opet je uslijedio isti postupak kao i prvi put kad je dovedena, te se zaklela da će se odreći svih čarobnjačkih umijeća. Inkvizitor joj je dao trodnevni rok za obranu kojega se ona dobrovoljno odrekla, vjerojatno je bila svjesna da je takvo pravo navedeno samo da bi se stvorila iluzija da ona išta može promijeniti te se prepustila inkvizitoru da je kazni kako on smatra potrebnim. Odvedena je nazad u zatvor te je potom privedena na ispitivanje njena kći u palaču, gdje je morala kao i njena majka dati zakletvu da će govoriti istinu, potvrđujući svoj iskaz. Zatim se pristupilo donošenju presude. Okupili su se svi časni ljudi, svjedoci, biskup i inkvizitor te je inkvizitor svima pročitao sadržaj spisa inkvizicije, a biskup je predložio kaznu:

„Mrnu i Dobru treba okruniti papirnatom mitrom, a na svakoj (mitri) treba naslikati neke demone, spomenutu Mrnu treba staviti na magarca s licem prema repu, a ona treba držati rep u rukama, i neka se na nju stave miševi i druge gnjusobe; Dobra treba ići pred svojom majkom, njoj na porugu, iza njih trebaju ići za to određeni službenici izvikujući da su one javne čarobnice i vračare i tako neka se provedu kroz uobičajene dijelove grada. Spomenuta Mrna neka se nakon toga odvede na mjesto određeno za izvršenje pravde i neka je majstor krvnik žigoše s tri usijana željezna

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

žiga, i to jednim žigom na čelu i s ostala dva žiga na svakom obrazu, jer je teško sagriješila protiv božje moći i Trojstva.“¹⁷⁴

Biskup je očigledno vodio glavnu riječ, a prijedlog su gotovo svi prihvatili, uz savjet da se Dobru treba na pet godina prognati iz grada, a njenu imovinu će zaplijeniti inkvizitor za troškove vođenja postupka. Marna i Dobra su na kraju ipak uspjele pobjeći iz zatvora, na što je inkvizitor izdao javni poziv da se osuđenice predaju, a ako to ne učine inkvizitor će nastaviti postupak protiv njih i preuzeti njihovu imovinu. Spis završava konstatacijom da je poziv javno objavljen.

¹⁷⁴ Ibidem.

6. ZAKLJUČAK

Ovim smo radom željeli ukazati na problem progona vještica i pokušati kroz literaturu dati objektivan prikaz te problematike koja se provlačila kroz nekoliko stoljeća. Danas je gotovo nezamislivo da su se takve strahote zaista dogodile i u takvom opsegu. Možemo zaključiti da je do progona došlo iz raznolikih razloga, a prvenstveno zato jer se svijest o vješticama počela mijenjati u odnosu na stoljeća ranoga srednjeg vijeka. Vještica je postepeno prešla iz nečega što je uobičajeno i neprijeteće do nečega što se treba iskorijeniti. Tako se preko folklora i pučkih vjerovanja, gdje je vještica obično bila mudra starica, liječnica, pod utjecajem kršćanskih vjerovanja i novih utjecaja iz teologije stvorila percepcija vještice koja je dobila naziv đavolje pomoćnice, koja uz njegovu pomoć i pomoć demona prkosi silama prirode i baca uroke koji će dovesti do propasti svega i svih koji se nađu u njenoj blizini, pa su se tako prirodne katastrofe i bolesti poput kuge smatrale proizvodom uroka. Jedan od najvećih faktora u promjeni stajališta prema vješticama bila je Crkva, tj. nova crkvena strujanja u razvijenom srednjem vijeku, poput skolastike. Crkva u svojim počecima nije priznavala moć magije, čarobnjaštva i vještica, no mijenjala je mišljenja i stav prema njima, a to je pak dovelo do osnivanja nove vrste crkvenog suda, inkvizicije. Crkva, međutim, nije bila jedini krivac te jednaku odgovornost imaju pojedine svjetovne vlasti, koje su se najčešće slagale s Crkvom, a u većini slučajeva su, iz svojih razloga, podupirale progone. To se najbolje vidi na primjeru Španjolske inkvizicije, koja je s vremenom postala potpuno nezavisan organ vlasti. Tako je inkvizicija od crkvenog suda koji je imao određena pravila postala posve autonomno tijelo s najvećim ovlastima, koja je vrlo često zlorabila. Ideja zlih vještica tako se prvotno širila kroz nedjeljne propovijedi, crkvene propise, a kasnije kroz umjetnost i tiskana djela, posebno popularne priručnike za inkvizitore, a sve to je široke mase dovelo pod nekakvu vrstu kolektivne hipnoze i zaludenosti vješticama. Strah se proširio posvuda, a naročito kada se doznalo za raznolike metode mučenja koje su očekivale sve one koji su se ogriješili o vjeru ili su jednostavno smatrani smetnjom koja se treba ukloniti. Mučitelji su bili vrlo domišljati u svojoj okrutnosti i želji za izvlačenjem priznanja za „grijehe“. Tako se širila paranoja i

masovna nesigurnost, svatko je svakoga mogao optužiti, a nastala panika rezultirala je smaknućem tisuća ljudi, uglavnom žena iz nižih slojeva. Progon vještica svoje korijene povukao je iz srednjovjekovlja, a najgori zločini i smaknuća u dotada najvećem broju nastupili su u ranom novovjekovlju.

Možemo zaključiti da su progoni vještica odražavali velike promjene u europskom društvu, politici, kulturi i religiji te da se ne mogu promatrati odvojeno od procesa koji su se odvijali u tadašnjem društvu. Takva kombinacija dovela je do pridodavanja novih značenja tradicionalnim idejama o vješticama, što je uzrokovalo sustavan progon određene skupine ljudi i omogućilo opći pristanak velike većine stanovništva na opravdanost takvoga postupanja.

7. POPIS LITERATURE

Aurelije Augustin, *O Državi Božjoj - De Civitate Dei*, svezak prvi, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

Bailey, Michael D., *Historical Dictionary of Witchcraft*, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, and Oxford, 2003.

Bayer, Vladimir, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Europi a napose u Hrvatskoj*, Zora, Zagreb, 1953.

Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

Čiča, Zoran, *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2002.

Duni, Matteo, *Under the Devil's Spell: Witches, Sorcerers, and the Inquisition in Renaissance Italy*, Syracuse University Press, 2007.

Goldstein, Ivo - Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb, 2006.

Hruškovec, Tomislav, *Đavolu zapisane: o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj*, Imprime d.o.o., Zagreb, 1998.

Institoris, Heinrich - Sprenger, Jacob, *Malleus Maleficarum: malj koji ubija vještice*, Stari grad, Zagreb, 2006.

Jedin, Hubert, *Velika povijest Crkve*, svezak III/II, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

Jordan, Michael, *U ime Božje: nasilje i razaranje u svjetskim religijama*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2008.

Kieckhefer, Richard, *European witch trials, their foundations in popular and learned culture, 1300 - 1500*, University of California Press, Berkeley, 1976.

Krmpotić, Pavao, *Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarom pravu Dubrovačke Republike*, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, Vol.40, Prosinac 2006., br. 83., str. 85. – 104.

Lea, Henry Charles, *History of The Inquisition of The Middle Ages; vol. I.*, Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1887.

Lea, Henry Charles, *A History of The Inquisition of The Middle Ages; vol. III.*, Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1901.

Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of Spain; vol. 1*, The Macmillan Company, New York, 1906.

Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of Spain; vol. III.*, Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1901.

Levack, Brian P., *The witch-hunt in early modern Europe*, 2. izdanje, Longman, New York, 1995.

Michelet, Jules, *Vještica*, preveo Ivan Jurišić, Slovo, Zagreb, 2003., (prvo izdanje: E. Dentu Libraire, Paris, 1862.)

Muchembled, Robert, *Đavao od XII. do XX. stoljeća: jedna priča*, Pelago, Zagreb, 2010.

Murray, Margaret Alice, *The Witch-cult in Western Europe A Study in Anthropology*, At the Clarendon Press, Oxford, 1921.

Summers, Montague, *The history of witchcraft and demonology*, Alfred A. Knopf, New York, 1926.

Šanjek, Franjo, *Inkvizicija*, Croatica Christiana Periodica, XXIV, 2000., br. 46., str. 221. - 242.

Online izvori:

A History of the Inquisition of the Middle Ages; volume I by Henry Charles Lea;
dostupno na: <http://www.gutenberg.org/files/39451/39451-h/39451-h.htm>.
(10.10.2015.).

A History of The Inquisition of The Middle Ages; volume III, by Henry Charles Lea;
dostupno na: <http://www.gutenberg.org/files/39580/39580-h/39580-h.htm>
(10.10.2015.).

A History of the Inquisition of Spain; vol. 1, by Henry Charles Lea; dostupno na:
<http://www.gutenberg.org/files/43296/43296-h/43296-h.htm>. (10.10.2015.).

A History of the Inquisition of Spain; vol.3, by Henry Charles Lea; dostupno na:
<http://www.gutenberg.org/files/46509/46509-h/46509-h.htm>. (10.10.2015.).

„Apostazija“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=3361> (25.03.2016.).

„Auto da fé“, *Hrvatski leksikon*; dostupno na:
<http://www.hrleksikon.info/definicija/auto-da-fe.html> (28.03.2016.).

„Avignonski pape“, dostupno na: <http://proleksis.lzmk.hr/10096/> (27.03.2016.).

„Celjski, Herman II.“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11186> (21.05.2016.).

„Gracijan“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:
<http://hebeta.lzmk.hr/natuknica.aspx?id=22936> (25.02.2016.).

„Hereza“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25128> (08.02.2016.).

„Inkub“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27481> (02.11.2015.).

„Inkvizicija“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27486> (05.02.2015.).

Ivana Orleanska, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28126> (15.06.2016.).

Janeković Römer, Zdenka, „Žena“, *Leksikon Marina Držića*; dostupno na:

<http://leksikon.muzej-marindržic.eu/zena/> (14.11.2015.).

Keating, Karl, *Catholicism and Fundamentalism*, XXIII. pogl., Ignatius Press, 1988.;
dostupno na:

<http://www.katolik.hr/nekatolickeskupinemnu/antikatolicizamnu/katolicizam-i-fundamentalizam-inkvizicija/> (10.03.2016.).

„Medieval torture“; dostupno na: <http://www.medievalwarfare.info/torture.htm>
(12.04.2016.).

Pedro Berruguete, *Saint Dominic Presiding over an Auto da fé*; dostupno na:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pedro_Berruguete_Saint_Dominic_Presiding_over_an_Auto-da-fe_1495.jpg (12.04.2016.).

„Priscillian“, *Encyclopedia Britannica*; dostupno na:

<https://www.britannica.com/biography/Priscillian> (20.02.2016.).

„Priscillian of avila“; dostupno na:

http://www.worldlibrary.org/articles/priscillian_of_avila#Execution (20.02.2016.).

„Sabat“, *Hrvatski jezični portal*; dostupno na:

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dlhuWhk%3D&keyword=sabat
(18.10.2015.).

„Shizma“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55743> (25.03.2016.).

„Skolastika“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56470> (17.11.2015.).

„Štriga“; dostupno na: <http://www.istrapedia.hr/hrv/1054/striga/istra-a-z/>
(04.03.2016.).

„Tortura“, *Hrvatski jezični portal*; dostupno na: <http://hjp.noviliber.hr/index.php?show=search> (05.04.2016.).

„The Trial of Joan of Arc“, *Internet History Sourcebooks*; dostupno na: <http://sourcebooks.fordham.edu/basis/joanofarc-trial.asp> (15.06.2016.).

„Vještica“, *Hrvatska enciklopedija*; dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64993> (15.10.2015.).

Vještice, Hans Baldung; dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#/media/File:Baldung_Hexen_1508_kol.JPG (03.05.2016.).

„Vještice u Šibeniku XV. Vijeka“, *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*; dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/13028> (28.06.2016.).

Vještica naopako jaše na jarcu, Albrecht Dürer; dostupno na: [https://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#/media/File:Die_Hexe_\(Albrecht_D%C3%BCrер\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#/media/File:Die_Hexe_(Albrecht_D%C3%BCrер).jpg) (03.05.2016.).

„Parnice proti vješticama u Hrvatskoj“, Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*; dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/kL6JcZB8bL> (25.06.2016.).

8. SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se temom progona vještica u srednjem vijeku i na početku novoga vijeka. Na početku rada se definira i objašnjava predodžba vještice kroz povijest. S obzirom na to da Crkva u svojim počecima nije priznavala moć magije, čarobnjaštva i vještica te ih nije smatrala stvarnom prijetnjom, pokazat ćemo način na koji se to mišljenje mijenjalo u potpuno drugačiji stav. Rad prikazuje dokumente, odredbe i knjige koje su bile presudne za početak progona vještica. Zatim se objašnjava kako je došlo do manijakalnih promjera u progonima, kako je djelovala inkvizicija i kako su funkcionirali inkvizicijski sudovi koji su progonili heretike. Na kraju rada dajemo uvid u suđenja i okolnosti u kojima su se ta suđenja odvijala u to vrijeme u Europi i Hrvatskoj.

9. SUMMARY

This thesis deals with the persecution of witches in the Middle Ages and the early Modern Age. The thesis begins by defining and explaining the image of a witch throughout history. Given the fact that the Church in its beginnings did not recognize the power of magic, and witchcraft and witches were not considered a real threat, we will show the way in which that opinion changed into a completely different attitude. The thesis reviews the documents, provisions and books that were crucial for the beginning of the persecution of witches. Then it is explained how the persecutions became manically massive, how the Inquisition acted and how the inquisition courts, which persecuted heretics, operated. At the end of the thesis we give an insight into the trials and the circumstances in which these trials were conducted at that time in Europe and Croatia.